

БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНСЬКИХ
КЛАСИКІВ

Я. ЩОГОЛІВ

ТВОРИ
ТОМ **2**

REPORT

Abstract

ПРАЦІ ІНСТИТУТУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЯКІВ ЩОГОЛІВ

ТВОРИ

ТОМ II

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
ХАРКІВ 1930

ПРАЦІ ІНСТИТУТУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЯКІВ ЩОГОЛІВ

СЛОБОЖАНЩИНА

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
ХАРКІВ

1930

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Укр. Друку“, „Картковому репертуарі“ та інш. покажчиках Української Книжкової Палати

ДРУКУЄТЬСЯ ЗА ПОСТАНОВОЮ
ПРЕЗИДІЇ ІНСТИТУТУ 7/V 1929 р.

Вчений секретар І. Айзеншток

Перша друкарня Державного
:: :: Видавництва України :: ::
ім. Г. І. Петровського, Харків.
Укрголовліт № 4070. 6:Х 1929.
Замовлення № 477. Тираж 5.000.
А, — 10³/₄ арк.

*Течение скончах, веру
соблюдох...*

2Посл. ап. Павла к Тим.,гл IV,ст 7

По выходе в свет моей книги «Ворскло» я читал и слышал замечания за употребление слов, иным непонятных и потому кажущихся им как бы вымысленными; слышал и вопросы, почему книга озаглавлена словом «Ворскло»?

Издавая теперь «Слобожанщину», я, в предупреждение недоразумений, должен сказать, что во всех моих стихотворениях я не позволил себе ни одного выдуманного мною слова, не столько потому, чтобы не чувствовал недостатка и часто большого недостатка в них, сколько по убеждению в своей неподготовленности и в отсутствии способности создавать слова, равно как и за отысканием нужного мне слова, в особенности для рифмы, часто убогой, избегал обращаться к лексиконам других родственных народностей. Моими наставниками в языке были смежные порубежья Полтавской и Харьковской губерний. Чистый, ничем не испорченный язык этих местностей, при условиях, о которых скажу вслед за сим, удостоверяя меня, по возможности, в лирическом роде поэзии, которому я посвящал свои досуги, давал, понятно, лишь те средства, какие мог дать и какие были достаточны для придания и мыслям, и образам, и картинам надлежащего поэтического колорита, возможного в богато развитых языках.— Изредка я был в необходимости позаимствоваться словом из Правобережной Украины или из письменных источников, где признавал это нужным или уместным.— Я признавал также за собою право допускать словопроизводство от существующих корней, как, напри-.

глаго — всякого рода музикальний інструмент; *перебори* — лади на струнних інструментах і пр. Іногда я обобщал слова: напр., слову *сницер* (собственно *резчик*) дал значення — *ювелир* (в Келих), нходя, что лучше придать существующему уже слову более широкое значення, нежели выдумывать новое слово, часто неудачное. — При знакумстве лишь с одним простонародным разговорным языком, некоторые слова показали бы нововведенными, как, напр., сербское *юнак*, так часто необходимое в лирике; между тем недостаток этого слова в малорусском лексиконе¹ чувствовался настолько, что оно давно уже встречается в народной поэзии, напр., в песнях о войнах Хмельницкого («Записки о Южной Руси» П. Кулиша. 1856 и 1857, т. I, ст. 271, т. II, ст. 253).

Касается меня еще следующее: некоторые критики, при разборе «Ворскло», делили мою небольшую литературную деятельность на периоды, или хотели приурочить к ранней поре жизни те стихотворения поздней поры, какие казались им лучшими или, по своему содержанию, более подходящими к молодости. Но из всего содержимого в книгах, как видно и из оглавлений к ним, только *десять* стихотворений написано в более ранней поре жизни; все же остальное — на ее склоне, с 1876 — 1895 г., за исключением отсюда 1878, 1879, 1880, 1890 и 1891 годов, в которые я, по превратностям судьбы, ничего не написал. Если же в раннем отрочестве было написано еще несколько пьесок, помещенных когда то в Харьковском «Молодики», то и по содержанию и по форме они настолько ничтожны, что их невозможно было и включить в мои сборники.

¹ За часів царату в умовах «тюрми народів», як називали царську Росію, заборонялося вважати українську мову за мову. Все, починаючи од борців і до культури, мусіли називати малоруським.

Отож українську мову мусів Щоголів називати малоруським діалектом. — Ред.

Что касается оглавления первой моей книги словом «Ворскло», то это было долгом памяти и благодарности поэтической реке, орошающей волшебные по своей красе местности,— родной реке, вспоившей и вскормившей мое детство, отрочество и юность и вдохнувшей в меня первые поэтические мечты.

Харьков
14 сентября 1897 г.

БАГАТО МОЧІ І КРАСИ

Багато мочі і краси
Є в горах сумного Тіроля;
Таємні тропіків ліси
И пустинь незміряне роздолля.
Величні й моря береги,
Коли їх борви¹ не колишуть,
А гріє сонце й округи
Цитрини пахощами дишуть.
~~Але нащо далеко йти,~~
~~Щоб за кордонами знайти~~
~~Краси чужої нам природи,~~
Високі гори, чисті води,
Пустинь розпалений пісок
Й непевний пальми холодок,
Коли проміж крайниць² родини
Свої ми маємо краси
В чарній природі України:
І ті ж тропічні діси
З багатолистими древами,
І той же вітер над пісками,
І в нетрях вогкість і покій,
І спеку сонця в день палкий,
Понад безкрайніми степами.

¹ Борей, борвій — північний вітер.

² Країв — крайниць.

Затим і я відсіль не йду
За грані дальньої чужини,
Що й тут пісні мої знайду
Під небом пишної родини!

1885

НА ЧУЖИНІ

Осінь наближалась. Бліда й недвижима,
З неміччю у грудях, карими очима
Сумно ти дивилась на високі гори,
Ходники¹ чинару, лаври і сікомори.

В озирку² твоєму бачилось жаданне
Жити і любити; але ізгасання
Всю тебе проймало — люблячу рослину,
І в крайницю іншу звало без упину.

Все перед тобою в'яло й умирало:
Сонцем не пригріте листя обпадало;
Паростки маньолій³ блякнули і жовкли,
В горах і долинах пісні позамовкли.

Мовила ти: «Схніть ви, і лаврове листя
І квітки маньолій! літнього захистя
Вам уже не буде; я ж тію порою
З ліжка підіймуся й обновлюсь з весною!

Як зцілющий вітер від долин подише,
Й хворі мої лоні⁴ міччю заколише,
Я вернуся знову з берегів чужини
Під далеке небо милої родини!..»

¹ Алеї.

² В погляді твоєму.

³ Магнолій.

⁴ Груди.

Повертало сонце на південні грані:
В горах полилися струмені весняні;
Все кругом кипіло, і очам здавалось,
Що й само каміння мочі набиралось.

Тільки ти, дитино, правди не вгадала:
На веснянім святі в'яла ти, та й в'яла;
І тоді, як корні лаврів і азалій
Крилися розцвітом кійлів¹ і конвалій,

Темрява нещадна запиналом ночі
Тихо покривала карі твої очі...
Ні на що докору в серці ти не мала,
Як душа безсмертна тіло покидала:

Тільки в тую пору все мені здавалось,
Що кудись далеко думок ти рвалась
І сказати мала: «Нащо ж на чужині?
Дайте мені небо милої родини!»

1883

ЗИМНІЙ РАНОК

Я люблю веселий ранок
Холоднючої зими,
Як на двір, на стіни, ганок
І на шлях за ворітьми
Упаде із неба промінь,
Дим пов'ється з димарів,
На току підніме гомін
Зграя галок і граків.
Школярі свої гранжоли
З повіток подостають
І по вулиці, мов бджоли,
До сугорка загудуть.

¹ Степова лілія

А в хоромині, як сонце,
Пишна, гожа і ясна,
Панна дивиться в віконце
Й жде, що осб-осб-осб вона
Тройка з милим пронесеться,
Присне сніг із-під копит,
Дзвоник піснею заллється
І замре коло воріт!
Але дзвоника не чути,
Тройка з поля не летить,—
Панні боязно і смутно...
А мороз—собі кипить,
Сніг ясним кришталем блище,
Лютій холод допіка;
Сонце вгору плине вище,
Та не гріє здалека...

НИВА

Бог мене в полі послав не з-за того,
Щоб не давала я миру нічого;
Щоб я під небом без вжитку чорніла,
Сили ховала, од вітру марніла.

Я б з тебе брати багато не стала:
Дай мені тільки гартовані рала;
Зріж лемешем мою сіру вершину,
Кинь по тій оранці зерна частину.

Зерно лежатиме тихо і смирно;
Я до пори догляжу його вірно,
Поки дощем мене хмара не вдаре,
Сонце зцілюще із неба прижаре.

Зерно коріння постеле в ту пору,
Кине стрункую стеблину угору,
Йди тоді килим зелений глядіти,
Щоб опісля уже більш не ходити,

Аж поки соком колосся налеться,
Повне вагою додолу погнеться,
Миттю поспіє і золотом чистим
Зачервоніє під сонцем огнистим.

Дай тоді швидше наклепані коси,
Жниво покірне клади у покоси;
Шкарб мій багатий вези у стодоли,
Щоб не вертати до мене ніколи.

Все з мене буде, що можна, узято;
Мало даси мені,— знімеш багато;
Що ж тоді матиму я дорогого?
Стерню пожовклу, що не варт нічого!

Серпень настане,— почну я марніти;
Ти перестанеш до мене ходити...
Слухай же: прийде мій час замирати,
Так посилкуйся одно пам'ятати:

Той чоловіком ніколи не буде,
Хто у талані покине й забуде
Те, що у добру годину любилосьь,
Але в глибоку могилу вклонилосьь!

ХОРТИЦЯ

Стугонить Дніпро по скелях,
Б'ється об пороги;
Все питає: «Де ж ви, діти?
Де, мої небоги?»

Стугонить Дніпро з порогів,
Лине до Хортиці;
Каже: «Байдо! де ж твій город,
Стяг і гаківниці?

Де та Січа, що, як море,
Силою кипіла;
Тая воля, що в роздоллі
Пеклом клекотіла?

Розвалилися редути
І рови густою
Від низів і до вершини
Вкрилися травою.

В гранях Січі спить нерушно
Кам'яна планина;
Землю, славою покриту,
Топче товариша!

На козацім вжитку німці
Хат набудували;
Грунт пошарпали, побили
Й ралом заорали.

Воля, ретязем¹ повита,
В плавнях спочиває!
Слава, кров'ю перелита,
По світу літає.

А Дніпро біжить до моря,
Все пита Хортиці:
«Де ж та Січа, де ж той Байда,
Стяг і гаківниці?»

ПАЛАТИ

Город темрява покрила,
Грюк на вулицях затих;
Спить святої правди сила,
Та не засне темний гріх.

¹ Ланцюгом.

Пишні, зряжені, багаті,
Попід небо від землі
Підіймаються палати,
Башти й вежі в темній млі.

Он палац. Високі брами;
Із-під портика стовпи,
Наче хияються верхами
Од ваги горорізьби.

Все і тут у млі втонуло:
Але впав на браму світ
Від лихтарні і — лиснуло:
Се палати про сиріт.

Так отсе воно палати,
Ті палати, на котрі
Звикли злегка позирати
Безсоромні матері?

Так отсе воно палати,
Ті палати, у котрі
Вас, дітей, почнуть збирати,
Тих, що знайдуть на зорі.

Під ворітьми, в драних шатах
І нікчемних пелюшках,
Світ уздрівших в темних хатах,
В клунях, льохах і хлівах?

Сарна дітям дба одрину,
Нагодує їх сама,
І чокал свою дитину
Од себе не дасть дарма.

Беркут кубло в'є на скелі,
Як зачеє дитинят,
І під крилами в оселі
Береже своїх птенят.

Вам ніхто одра не дбає,
Діти сорому й гріха.
Перший день ваш привітає,
Доля темна і лиха!..

Принесуть сюди та й кинуть
Вас, покинутих всіми,
Щоб сказать: вони не згинуть
Проміж добрими людьми.

Де ж добути мочі й сили,
Щоб зрости вам без туги,
Як з колиски й до могили
Все чуже вам округи?

ЧЕРНЕЦЬ

В ту ранню пору, в ті годи,
Як людям мріють сни веселі,
Прийшов ти здалека сюди
За мури божої оселі.

Нікчемність світа ти дізнав
І гордування стяг в закови,
Умаливсь духом і сказав:
«Я всім на послугу готовий!»

Робота чорна і важка
Тобі такою не здавалась,
Як перед працею рука,
Було, від немочі згиналась.

Погорда щастя в силу й міч
Твій дух упертий закувала;
Молитва тепла вдень і вніч
Од грішних дум тебе вкривала.

І щось невідоме в той час,
Як млою криються долини,
Тебе тягло сюди щораз
Під дах високої храмини.

Таємно й мряво в її було;
В її чулось бога пробування,
В її тиху душу не пекло
Даремних радощів жадання.

А дні тимчасом йшли кудись,
І круг тебе давно не стало
Багато з того, що колись
Жило, росло і розцвітало...

Огонь в очах твоїх потух,
Здалася в погляді знемога;
Ослабло тіло; але дух
Змагався в далечинь до бога...

І під вагою пізніх літ,
По тілу ретязем повитий,
Одяг ти схимника габит¹,
Пругами черепа покритий;

В убогій келії своїй
Поставив чорну домовину,
Щоб ночі пізньої у її
Заснути деяку годину.

І бачиш ти в той тихий час
Ясні краси святого краю,
Краси невідомі про нас,
Краси блискучих кущів раю.

І знаю я: ти був би рад,
Щоб там повік твоя зосталась
Душа, в тих кущах, і назад
В долину смерти не верталась!

¹ Чернецький одяг.

ЛИСТ

Довго я до тебе, Грицю, не писала;
Бо не мала часу й писаря не мала;
А тепер, робити ходючи по миру,
Здобулась потрошку писаря й папіру.
Та оце й кажу я писарю писати,
Що тобі уперше кланяються мати,
Кланяються й батько щиро і низенько;
Ще ж тебе вітаю й я, мое серденько!
Змучилась без тебе, змучилась, нудьгую;
Іноді заплачу, іноді сумую.
Все б тобі у вічі пильно я дивилась,
До твого личенька чолом улонила;
Тільки не хотіла б дечого казати,
Щоб твого, миленький, серця не вражати.
Та й мовчать не можна; ні, ніяк не можна!
Хай би вже свекруха,— тож ятрівка кожна,
Кожная зовиця,— всі ж вони кепкують,
Нудно їм робити: сплять та порядкують!

Наче тую квітку, і струнку і гожу,
Брав мене ти в батька білу та хорошу;
А тепер побачиш: очі ізмарніли,
Руки від роботи схнули й почорніли!
Брав мене ти бідну; але все ж я мала
Скриню, худібчину і добра чимало:
Два нових дукати, стрічки з кісниками,
Сім разків намиста, персник з камінцями.
Все ж вони забрали, ще й кожух забрали,
Той, що, як побрались, ми сами придбали.

На Кубань ішов ти, та й казав «Три годи
Там я пороблюся, та тоді вже й годі!
Заробивши грошей, повернусь з чужини
До тебе, моєї вірної дружини!
Купимо ми ґрунту, хату у садочку;
Житимем в одділі, наче у райочку!

От уже, здається, й третій рік минає;
Що ж тебе і досі, голубе, немає?
Ідь уже додому; я ж, кажу, нужуся:
Жду тебе, серденько, жду і не діждуся!

В СТЕПУ

Як іду я шляхом,
Всюди позираю:
Стрінеться оселя —
Я її минаю.

Іхатимуть люди —
Й те мені байдуже;
Бо й з людьми стріватись
Я люблю не дуже.

Як же що могила
Де забованіє,
Зараз в мене серце
Так і звеселіє.

Лину я до неї,
Наче до дружини;
Сяду уклонюся
Близько до вершини.

Степ і сине небо
Поглядом окину:
Бачу ж тебе, бачу
Пишну Україну!

Небо, наче море,
Землю обхопило:
Сонце й лине й гріє,
Як одвіку гріло;

Степ іде за степом
І кінця немає;
Вітер над траввою
Вітра доганяє...

Так мені й здається.
Що он-он стрілою
Козаки майнули
Слідом за ордою.

Ось вони настигли,
Ось вони зчепились;
Шаблі забряжчали,
Списи поломились.

Б'ються, порубались,
Знову полетіли,
І шапки червоні
Десь геть-геть замріли...

Все кругом затихло.
А на місці пліка
Зграя вороняча
Хижа і велика...

Вітром колихнуло,
Мариво звелось:
Ні орди, ні пліка¹
То воно здалось!

¹ Плік — сутичка військова.

Як і спершу, небо
Землю обхопило;
Сонце плине й гріє,
Як одвіку гріло;

Степ іде за степом
І кінця немає;

Вітер над травною
Вітра доганяє...

Це ж тебе я бачу
Щирую родину;
Бачу ж мою неньо,
Бачу Україну!

ЯЛТА

Казали: Ялта — Криму цвіт,—
Над нею краще сонце гріє
І інше небо, інший світ
І дужче листя зеленіє.

Як я спускався з хмар густих
По жовтих ребрах Шатирдага,
Здавалась в гранях скель крутих
Якась невідома повага.

На камінь з камня біг Салгір¹,
Вилась гадюкою дорога,
Де срібний струмінь падав з гір,
Де сакля виснула убога,

І з неї вибігши на шлях,
Як неприборкані орлята,
Лякались коней і в кущах
Ховались гожі татарчата...

Остався геть надхмарний край —
Осея тиші і покоя,
І я спустивсь в зелений рай
Долин Аутки й Дерикоя².

¹ Річка в Криму.

Річка в Криму.

І правда: Ялта — Криму цвіт,—
У ніг її без грані море;
Над нею неба інший світ
І з листом лист не так говоре.

По взбіччях гір і жовтих скель
Палати в камінї повростали;
Плющі розкинулись до стель
І ганки стіни понизали,—

Орішник широко повис;
Черешні з лаврами сплелися;
Сяга до неба кипарис,
Гілки маньолій повелися...

Сюди б спішити тільки тим,
Хто в світі все, що можна, має,
Але і тут крилом своїм
Не всіх же доля пригріває:

Я бачу неміч, блідий вид
І щоки, червінем покриті,—
Як є — захід, один захід
І з ним благанне — «Жити, жити!»

Так хто ж живіт¹ тут
знайде вам,
У кого кров уже не грає?
Ні, мабуть, щастя тільки там,
Де є той край, що нас немає?

ЖАДАННЄ

Струнка, як тополя,
Гнучка, як лозина,
Ростеш ти в коханні
У батька дитина.

¹ Живіт — життя.

Ніхто над тобою
Призору не має,—
Ти вільна, як птиця,
Що в небі літає,

Так ти ж з перед себе
Й очей не спускаєш:
І серце і розум
Сама доглядаєш.

Ти вродниця видом
І в стані — огряда¹;
Самій тобі видно,
Що лада ж ти, лада²!

Так ти й не пишишся
Своею красою,
Хоч всіми керуєш,
Як вітер водою.

Що жде тебе в світі—
Того я не знаю;
Але з всього серця
У бога благаю,

Щоб ранок твій чистий
Пройшов без омани
І теплого літа
Не крили тумани!

ПРЯХА

Рано-вранці я вставала,
Мичку микала, та пряла;
А серденько занудилось,
Веретенце не крутилось.

¹ В значінні — краса, величність.

² Тут в значінні «красуня».

Рано - вранці я вставала,
Пів починка не наляла:
Думка серденько мутила,
Все до милого летіла...

Я боялась: буде мати
За роботу докоряти;
А матуся догадалась,
Чом та нитка не сукалась,

І, заглянувши в давнину,
Вже не лаяла дитину.
Постривай же, в іншу нічку
Не одну спряду я мичку;

Сокіл мій мені присниться,
Веретенце завертиться;
Нитка чиста і тоненька
Побіжить з пучок рівненько,

І поки те сонце зійде,
Не один починок вийде!

ДОЧУМАКУВАВСЯ

Запріг би я волів моїх,
Та віз поламався;
Отак же ти, чумаченько,
Дочумакувався!

Не п'ю, а йду, хитаюся,
Вморяюся до квіту;
Кричать мені, що впився я
Горілки до світу.

А я того хитаюся,
Що мочі не маю;
Гуля вона та міченька
В чумацькому краю!

Ніяково полинули
Годи молодії;
Покинув я вози мої
Й воли половії.

Хотів же я женитися,
За розум узятись:
Почав ходить на досвітки,
Та все женихатись.

Ходив на їх не рік, не два,
Та вже й доходився,
Що став ходить ще парубком
Та й дядьком зробився.

Сміялися дівчатонька,
Та ще й говорили:
Бодай його дядьки сюди
Та вже й не ходили:

А я тоді тихесенько
Додому подався:
Отак же ти, чумаченько,
Дочумакувався!

1884

ТРАВЕНЬ

Не дивуйся, що з весною
Інший світ настав:
Полям, лісом і водою
Травень завладав!

Глянь у поле: по коліни
Досяга трава;
Сонце жито і ярини
Яр'ю облива.

Подивись на прозір річки,
Як її вода,
Ллючи хвилі невеличкі,
Млодаю¹ вигляда.

Хлопчик стиха коло броду
Тягне рогозу;
Темна сила хиле в воду
Вільху і лозу.

А ходім сюди зо мною
В чорностволий ліс,—
Він ще листвою густою
Не зовсім заріс.

Тут тобі остання пташка,
Жоден черв'ячок;
На стволині черепашка,
На траві жучок,—

Скажуть всі вони: «З весною
Інший світ настав;
Поле, лісом і водою
Травень завладав!»

НІЧ ПІД ІВАНА КУПАЛА

(З народового оповідання)

Є квіток багато різних:
Рясту, маку, васильків,
Руж пахущих, кійлів ніжних,
І барвінку й нагідків.

Ми їх садимо й кохаєм;
Але квітка є й така,
Що й сами ще ми не знаєм,
Чи була чия рука,

¹ Молодістю.

Щоб її коли зірвала
І додому донесла,
Наспід в скриню заховала
І, як золото, берегла,

Йди підчас в діброву темну,
Де та папороть росте,
Що на Йвана в ніч таємну,
Сутим золотом цвіте.

Наша мати нам казала,
Що як тільки забажать,
То її під ніч Купала
Можно іноді зірвать.

Грицю, Грицю! женихався
Ти зо мною і прохав,
Щоб мій батько не впинався
Та мене тобі віддав.

Але ти до щенту бідний,
Найостанній з голяків,
Так мене за тебе рідний
Одавати не схотів.

Я ж тобі кажу: зумію
Сій біді допомігти;
Бо запевне розумію,
Як до шлюбу нам дійти.

Слухай, Грицю, каже дівка.
Слухай, серденько моє!
Ось минається Петрівка
І Купало настає.

Йди в діброву, в саму пушу,
Де ніколи не зорить,
І як папороть найгушу
Знайдеш, ти її приміть.

А настане ніч Купала,—
Тую ніч не прогляди,
І поки ще мла не впала —
В ліс до папороті йди.

Може, будеш ти бояться?
Нічогісінько не бійсь!
Стане диво привижаться,
Ти свитиною прикриєсь,

Та мерщій перехристися,
То воно, не знати як,
Згине геть; а ти дивися,
Все дивися на куцак,

Поки ту не вбачиш квітку,
Що засяє у траві;
А побачиш — в тую мітку¹
Киньсь до неї та й зірви.

Ухопнеш — не смій глядіти,
Швидше в пазуху ховай
І нікому ж в цілїм світі,
Опріч мене, не давай!

Я ту квітку у долоню
Вріжу й зараз заживе;
Отоді мій батько доню
Вже твоею назове!

А хто тую квітку має,
Той нічого не роби;
Бо вона запевне знає,
Де заховані шкарби,

Ті, що в землю заривали
Запорожці в казанках.
Ми тихенько, щоб не знали
Люди, вийдемо на шлях,

¹ В ту мить.

Знайдем шкарба з талярами,
Заберем його вночі,
І в селі між дукачами
Станем перші дукачі.

От ми купимо будинок,
Добрих коней, поля край;
Днище, гребінь і починок
Прямо з хати викидай.

Не надіну я серпанка;
Геть кожух і свиту геть!
Одягнуся, як міщанка,
У караблик і керсет.

А як що, то розходжуся
Ще й не так я: ти в жупан,
Я у сукню наряджуся,—
Я як пані й ти — як пан!

Слуха Гриць. роззявив рота
І не може розібрать,
Що се буде за робота —
В лісі папороть шукать.

Але він любив дівчину,
Він любив її й кохав
І ні на що б, як перлину,
На землі не проміняв.

«Не журись; добуду квітки;
Хоч у пеклі, а знайду
І зірву те диво з вітки;
Не знайду ж — і не прийду!»

Хоче Гриць мій по долині;
Обійшов чимало пуш
І знайшов — таки в дубині
Темний папороті куш.

Положив до його мітку.
Щоб на Йвана не шукать,
А мерщій чудову квітку
Ухопити та й тікати.

Саме те було в суботу,
Під Купала. Гаснув день,
Люди кинули роботу,
Достягли люльки з кишені,

Тютюном понабивали,
Запалили, потягли,
За ворітьми посідали
Та й балакати почали.

Молодички теж сховали
Ті, що мазали, щітки
І нові поодягали
І запаски, й сорочки.

Сіло сонце. На майдані
Сяйні огнища горять
І дівчата завітчані
З парубками гомонять.

Одного Грицька не видно :
Він давно з села побрів
У діброву і завидна
Коло папороті сів.

Перш воно собі нічого,
Поки темно не було ;
А стемніло — округ його,
Наче вітер, — загуло.

Гриць понурився та й слуха,
Ще й заплющиться хотів.
Коли баче — повзбіч вуха
Сич лупатий пролетів ;

Під вершинами діброви
Морок падати почав;
Занявчали в листях сови;
Пугач «пугу» закричав,

Кажани пішли черкатись;
Так їх хмарою й летить...
Гриць, було, оборонятись,
Далі плюнув та й мовчить!

Став куща свого глядіти,
Щоб, як тільки зацвіте,
Ту ж хвилиночку вхопити
В руку диво золоте.

Довго марно він дивився:
Не було ніде квіток;
Коли баче: загорівся
Зразу сяйний вугілок.

Він мерщій перехристився,
На куща спрожогу впав,
За квітинку ухопився,
Та за пазуху й сховав.

Як піднявся гвалт і галас,
Як завило сто чортів!
Не злякавсь козак, та зараз
Взяв та все і похристив.

Зникла вмить нечиста сила;
Всяка погань, баче Гриць,
І не знать куди злетіла:
Ні чортів нема, ні птиць!

Веселіше стало Грицю!
Взяв він люльку запалив,
Заховав гаман і крицю,
Иде до шляху із кущів.

Иде та й дума: чорнобривка,
Може, й досі ще не спить;
Що ж подіється, як дівка
Золоту квітинку вздрить?

Мабуть, вибігши із хати,
Та побачивши мене,
Обіймати й милувати
Зараз з радощів почне!

Підожди лиш, Грицю, трішки:
Не в колясі ти сидиш;
А поки додому пішки
Дійдеш,— може, дещо вздриш.

От же й справді: в тую пору,
Як тягло його в село,
Глянув він на небо вгору,—
Там нічого не було;

Глянув вниз, та і злякався,
Перед ним страшенний змій
По дорозі простягався:
Кигті гаком із-під вій,

Очі полом'ям горіли;
Хвіст, як ціп, об землю бив;
Чорні щелепи хрустіли,
З рота злий язик шипів.

Гриць мій дума: «От дожився,
От пропав я задарма!»
Коли се перехристився —
І страховища нема!

Він тоді давай тікати;
Добігає до села,
Та прямісінько до хати,
Де Марусенька жила.

А на те й сама Маруся
Зустріч парубка біжить.
Як присікалась: «Добувся?
Де ж та квітка, де лежить?»

Він мерщій рукою квітку
Витяг з пазухи й віддав,
Та у тую саму мітку
Цмок її — й поцілував!

А воно те й не Маруся:
Бач! — нечистий диво звів,—
У Марусю обернувся
Та квітинку й ухопив.

Ухопив, зареготався,
Крикнув: «Що се ти — упивсь?
Ти, було б, не цілувався,
Та мерщій перехристивсь!»

Спершу Гриць, як є, жахнувся;
Маца в пазусі своїй;
Оглядівся, повернувся,
Потім став якийсь чудний;

Бігом кинувся в дубину,
Та й пропав... Після того,
Чув і я, через годину
Люди бачили його,

Що ходив він божевільний
По діброві, та кидав
Округ себе погляд пильний:
Квітку десь, чищо, шукав.

ЧЕРЕДНИЧКА

Гомонять, що я сирітка
І сиріткою зросла;
Що мене ще змалу тітка
В череднички оддала.

От від ранку і до нічки
Все пасу я теличок...
Гей телички, гей телички!
Час нам з вами у лісок!

Знаю я, що ви дровичі,
І що тільки задивись,
Зараз ви в чужі ячмені
Піднялись і подались.

Так з ячменів вас швиденько
На толоку проженуть;
А мене поб'ють любенько,
Ще й заплакати не дадуть.

Будуть лаяти й казати:
«П'ять рублів тобі на рік,
Годувати, одягати,
Ще й свитина й черевик!»

Де ж та свита й черевички?
Відкіля вони взялись?
Гей телички, гей телички!
Добре літчком пастись!

А полле осіння хлюща
І посиплеться листок,—
Нам огидне гай і пуща,
Як промокнем до кісток.

Встань, матусю, з домовини,
Та на доню подивись;
Пригорнися до дитини,
Як горнулася колись.

А не схочеш, мамо, встати,
Так одна сирітці річ:
В чередничках пропадати
Літо й осінь, день і ніч.

Вечір хилиться до нічки,
Світ тікає від очей...
Гей телички, гей телички!
Час додому нам,— гей, гей!

ЗАПОРОЖЕЦЬ НАД КОНЕМ

Плине сонце над Ореллю¹
І в воді її горить;
Вітер тирсу колихає,
З дерезою гомонить.

На степу пекельна спека;
З неба жаре, як огнем...
Серед шляху похилився
Запорожець над конем.

На йому жупан шовковий,
Пояс в золоті повис,
Кармазинові вильоти,
В дорогій оправі спис.

Вірний огир ледве дише
Зна, що згинуті пора,
І померклими очима
На вояку позира.

Зроду бравий запорожець
Ні сліозинки не пролив;
А тепер стоїть понурий,—
Вид його затуманів;

¹ Річка.

Вдарив ратищем у землю,
Та й говоре він коню:
«Виніс ти мене на волю
Із пекельного огню!

Ані милої родини,
Ані брата я не знав:
В Дикім Полі на роздоллі
Я тебе за брата мав.

Підіймися, вдар копитом,
Все мое собі візьми:
Дорогі мої одежі,
Казани мої з грішми.

Розпусти по вітру гриву,
Понесися з козаком
Шляхом, балками, степами,
Непроходним байраком!»

Але огир ледве дише,
Зна, що згинуті пора,
І померклими очима
На вояку позира...

ПІВЕНЬ

Як повіє завірюха,
Борва з вулиці засвище,
Я сховаю веретенце,
Гребінь, прядиво і днище.

Гніт в каганчику тихенько
Стане мріти й притухати;
Цвіркуни покинуть пісню
Невгавучу цвіріньчати.

Хай же й свище хуртовина.
Снігом вікна замітає:
В хаті тихо, все послуло,
І ніхто ж тебе не лає!

Роздягнусь я, потягнуся,
В теплий запічок полізу,
У кожух ніжки холодні
Заверну вгорі і знизу.

А почне мені дріматись
Я під голови м'якеньку,
Щоб було спокійно спати.
Підгорну мою рученьку.

Тільки шкода те, що мамі,
Мабуть, мулила та гривня,
Так взяла вона й купила
На лиху годину півня.

І не дасть же він і ніччю
Задрімати чоловіку:
Шию витягне, та зразу
Так і крикне: кукуріку!

Ох, якби була я злюча,
Та на те ще й волю мала,
Я б сьому горланю — півню
Певно голову зірвала!

РУТА

Я рученьки мила
В холоднім ставочку,
Як сіяла руту
В зеленім садочку,

Як сіяла руту,
Грядки поливала;
Ще й воду носити
Миленького звала.

На гілках калини
Пташки колихались;
Я пісню співала,
Вони озивались.

Не лай мене, мамо,
Що я полюбила,
Співаючи пісню,
Серденько вразила.

Вони озивались,
Неначе казали:
«І ми тобі руту
Саджать помагали».

Люблю тебе, нене,
Люблю і милого;
Посіяла руту,
Так знала — про кого.

Як весна настане,
Посію й барвінку:
На любові руту,
Барвінку до вінку!

ОСТАННЯ СІЧА

(І. Н. Дерев'янкіну)

Ти бажав знайти руїни,
Де остання Січа вмерла?
Не шукай: доба бігуча,
Як усе, і їх пожерла!

Онде швандяють по хатах
Гречкосії, хлібороби,—
Володільники убогі
Запорозької худоби.

Віл і рало на задвірках;
По тинах горшки і глеки;
На грядках маки червоні
Схнуть і хиляться від спеки.

Сонце гріє, як і гріло;
З плавень тягне вітер вілбний;
Плачуть верби й очерети
Обіч берега Підпільни.

Ти не вбачиш ні Покрови,
Де молилася громада,
Ні широкого майдана,
Де гула козацька рада.

І нема тепер нічого,
Щоб тобі проговорило,
Як велике товариство
І жило тут і кипіло.

Там, де полом'ям блискучим
Пронеслось життя козаче,
Смирна ластівка літає,
Ворон іноді закряче.

На могилі та по зорях
Тягне з плавень вітер вільний;
Плачуть верби й очерети
Обіч берега Підпільни...

ІКОНА

Малий і хворий я лежав,
Пригрітий теплою рукою
Моеї матері, і знав,
Що лихо коїлось зо мною.

Казали гойники¹ смутні,
Що помігти немає мочі;
І в ту годину, як мені
Вже смерть заглядувала в очі,

Упала рідна до землі
Перед іконою святою
Ї молилась довго; а далі,
З стіни несмілою рукою

¹ Лікарі

Досягши тріпотно її,
Мені на лоні положила
І губи зціплені мої
Водою з свята окропила.

І щось невідоме тоді
Зо мною діялось,— казали:
Ізникнув пал і як в воді
Мої одежини лежали.

Здавалось, камінь з мене впав,
Наліг на очі сон упертий,
І янгол весело літав
Над ліжком немочі і смерти.

З тії пори не рік пробіг,
В недолях сила надломилась;
А я забудь того не зміг,
Як мати тріпотно молилась.

Ввесь повний віри я гляжу
Йї тепер на божую ікону,
І як те свято, бережу
Мою надію й оборону.

ДО ДІТЕЙ

Господь талан мені послав
Розумним словом володіти,
Щоб я народу повідав
Із серця вирвані завіти.

І попливли мої пісні
Узвкими стежками в оселі;
Але були вони смутні
І, як те горе, невеселі.

Я дочувався, що про їх
Почнуть між миром говорити,
І вбачив диво: силу тих
Журних пісень пізнали діти!

Коли траплялось в інші дні
Мені в хоромину входжати,
До мене кидались вони
І силкувались щебетати,

Як ткач над цівками¹ згинавсь,
Як схла дівчина, мати билась;
Трудовник щастя добувавсь,
А щастя геть-кудись котилось,—

Котилось безвісти; а він
Читав на аркушах недолі,
Що, опріч його, не один
Несе хреста по божій волі.

Я знаю, діти: се зерно
На нашій ниві сил не страте,
Рясне стебло зростить воно,
Щоб жниво виросло багате.

І хай господь вам пору дасть
Не ту, що наші діти мали,
Як нерозумно у нападъ
Ні за що лізли й пропадали.

Коли ж пройти лучитьсь вам
Помимо лірника могили,
Скажіть: «Жадав він щастя нам
І ми пісні його любили!»

¹ Маленька рурка, що її протягують на дріт і вставляють човник у ткацькому приладі.

БАТЮШКА

Дибасе батюшка з церкви й кахика;
Каже він: служба б воно й невелика,
Але ж мороз — таки дуже діймає;
Бо у церквах у нас грубок немає...

В городі грубки,— та не про всіх!
Господи, ремства прости мені гріх!

Йшов на село я не грошей зажити,
А щоб і богові й людям служити;
П'ятий десяток служу — не лінуюсь;
А як погляну кругом, то й дивуюсь:
Праця висока, та хліб наш гіркий!
Боже, прости мені гріх мій тяжкий!

Родиться й гине чимало народу;
Ходиш на треби і в ніч і в негоду;
Добре ж, як шкапу хто пришле доїхать,
А як на пошесть, то ніколи й дихать;
Ох, тая пошесть запекла й страшна: —
Тільки й на бога надія одна!

Бідний добуток од миру, а дерти
Гроші з народу боїшся, як смерти.
Трьошник за сповідь; а в кого родини,—
Той притаскає тобі за христини
Курку стареньку, з олією книш,—
Хочеш — дивися, а хочеш — так їж!

Діти у бурсі. За їх заплатити
З трьошників треба цілкові зробити.
От і роби їх та й вигадай казку,
Як його шити шовкову ряску!
Начебто ряски шовкові на всіх?
Господи, ремства прости мені гріх!
Ось доберуся помалу до хати:
Хай лиш стара мені знайде гербати,—

Треба і об тім подумать, щоб тіло
Тепле щонебудь хоч зрідка погріло!
Вже таки й холод невірний дійма:
Пале та й пале, зима та й зима!

Знав я таким мого рідного діда:
Тих батюшок уже швидко і сліда,
Може, не буде: либонь вимирають...
Хай же з святими вони спочивають!
То була щирая старовина:
В злиднях багата і в горі ясна!

НЕ ВРІКАЙ

Не врікай злидаря, брате,
Що гірку вживає,
Як життя його прокляте
Пити заставляє.

З ранку раннього у жмені
Грошей ні алтина;
Позіхає і в кишені
Дірка в піваршина.

Та й не станеш гордувати
В кунтушах шовкових,
Як худоби будеш мати —
Шкапу в три цілкових.

В Гершка хата на розтоці,
Гору підпирає;
А моя лежить на боці
В землю пуринає.
Гей ти, Гершку, бісів жиде,
Виглянь у квартиру;
Чоловік до тебе їде,
Питиме горілку!

Що ти з мене станеш брати,
Як нема нічого?
Буду тиждень відробляти,
От і тільки всього!

Гершко ходє у каптані,
Чоботи сміються,—
І пляшки ж його погані
В скалки не поб'ються!

РОДИНА

В блакить замуроване небо родини,
Лани і подоли, гаї і долини,
З тропічного світу ліси;
Везкрайні і дикі степи України
З рослиною в блищах роси.

Криштáлеве Ворскло, лугами повите,
Одвіку зеленими гóрами вкритє,
Найкращая стбóжка Дніпра,
І ти, мое поле, могилами зрите,
Де спить наша слава стара!

Тягли мене змолóду сáйні надії
По щастя блискучє в країні чужії;
Та проклятий був би той час,
В який мої перли на пишній мрії
Змíняв би й покинув я вас!

О ні! я не дався лукавій гордині
І вірним душею зостався родині;
За те й умиратиму я,
А й в час передсмертний скажу Україні:
Тобі і могила моя!

Палацями мав я таємні діброви,
Пахущими ліжками трави шовокві,
Кущі в приголів'я росли;
І вранці і ввечері води Ворсклові,
За купель зцілющий були.

В степу й на зелених долинах нічого
Душі невідомого, серцю чужого,
Як зріс я, ніколи не знав;
Мов аркуші в книжці казання булого
На темних могилах читав.

І в спеку південну високі могили
Таємно і сумно мені говорили,
Що мало зосталося тих,
Хто б змалбства до смерти гартовані сили
На любові родині зберіг.

Усе по користь без упину погналось...
І що ж, хіба правда по світові сталась?...
Не вірте надії своїй,
Щоб темне життя та к добру наближалось
То в клятому пеклі розбій!

ОПІЗНИВСЯ

У недобрую годину
Та вподобав я дівчину.
А вона, як позирнула,
Каже: «Геть!» та й одіпхнула.

Гей, покинув я дівчину,
На плече бурхнув свитину,
Тричі свиснув потихеньку,
Пихнув люльку коротеньку;

Походжаю у хатину,—
Ані хвіртки, ані тину,—
Став свого питати роду,
Що його не малось зроду;

Ані роду, ні родини,
Ні дворища, ні хатини:
Те в землі давно потліло,
Те з пожежею злетіло...

Та про все є воля божа!..
Кинувсь я до Запорожжя:
А про те собі й не дбаю,
Що нема — чого шукаю.

Воля божа, воля божа!
Гей, пропало Запорожжя!
Йду та й бачу: степ широкий,
Стугонить Дніпро глибокий,

Стугонить, об скелі б'ється,
З скель до моря подається...
Я Дніпра давай питати,
Де б те військко одшукати...

А Дніпро реве-гуркоче,
Говорить мені не хоче,
І сердитий в скелі б'ється,
З скель до моря подається...

З моря вітер повіває,
Материнку колихає;
Материнка важко плаче:
«Опізнівся ти, козаче!»

БРАТЕРСТВО

Ввічливу й безсумну я згадав давнину:
З вірою в високе ми йшли в храмину
Розуму й освіти, в ту щасливу пору,
Як не знає серце смуту, ні докору.

Млоддю і цвіченем¹ ми тоді пишились,
В стекла веселкові восліпи дивились:
Фарбами з бакану, ярі і цінобрі²
Пензель краєвиди нам писав на обрі³,

Як в огню, на скелях вежі піднімались;
В оболочках легких кораблі качались;
На високі гори налягали гори;
Верх їм корунили лаври й сікомори...

Більше ніж себе других ми любили:
Бо гарячим кипнем сили в нас кипіли;
І не раз здавалось, що такій омані,
Скільки б не жили ми, то не буде грані.

Ледве ж поза нами здалечились стіни
Нашої святої й чистої храмини,
Зараз стуманіли, змеркли і побились
Стекла, скрізь котрі ми восліпи дивились.

Кожному упала нарізна дорога,—
Смілому багата, смирному убога:
Беркути відразу вдарилися вгору,
Полапцем полізли равлики⁴ у нору.

Незнать ніч за ніччю, день за днем летіли;
Сильні собі гнізда високо мостили
І, порвавши зразу спільність панібратства,
Вдарились до мочі, шани і багатства;

¹ Польське слово — освітою.

² Гатунки фарб.

³ На обрію.

⁴ Слимаки.

Опісля ж, як з меншим іноді стрівались,
То й признатъ при людях злидаря боялись:
Так орел, осягши скельної вершини,
Дивиться зневажно на малі тварини!

ЛІТНІЙ РАНОК

Тепле сонце встало пишно;
Одягається розкішно
В яр і золото долина,—
Встань і ти, моя дитина!

Ранка тратити не треба;
Дочувайся: із-під неба
Пісня жайворонка ллеться,
То привіт тобі несеться!

Подивися на рослину:
Кожну квітку і травину
Крие божая слвозинка—
Діаментова росинка.

Вітерок на тебе дише,
Джерегелями¹ колише;
На ушко тобі шепоче,
Щоб вставала ти охоче.

І не зчуєшся, як літо
Буде осінню зажито:
Пожовтіє в лісі гілля
І посхне рясне бадилля.

На долині холод стане;
Як рослина, й серце зв'яне,—
Серце — та ж росяна нива:
Схне, як стерні після жнива;

¹ Дівоча коса, заплетена вінком.

Отоді прохай ти ночі,
Щоб не знали світу очі,
Щоб ти спала і ввижалось
В сні, як літо наближалось;

Як схід сонця був розкішний,
В полі слався килим пишний,
Перед вічми сяли мрії,
А в душі жили надії!

ЧАБАН

Мій чабан—на вид смалбовий.
Ввесь неначе з жил сухих,
Чорновусий, чорнобровий,—
Вугіль в очах молодих.

Гола шия і грудина;
А з кремезного плеча
Висне з стравою торбина
І широка опанча.

Округи його отара,
Між кущами побрела,
І немов широка хмара.
Степ зелений затягла.

Похиливсь він на герлигу,
Та й говоре: я тут пан!
Степ мій — царство; тут велику
Владу й волю ма чабан.

Сало, люлька, кремінь, криця.
Казанок, мішок пшона,
В балці став, в ярку криниця,—
Ось худоба чабана!

Дикий звір сюди не зайде
Зна, що кулі не минутъ;
Злодій іншу стежку знайде,
Бо вівчарки загризуть.

І кажи мені, хто хоче:
Кинь отару, та іди
З степу вільного охоче
В кам'янії городи,—

Ні, нехай я тут погину,
Страчу долю молоду;
А степів моїх не кину
І між люди не піду!

1885

БАРВІНКОВА - СТІНКА

(Народове оповідання)

Розлого послалась Барвінкова - Стінка,
Колись запорозьке село;
Тепер воно торгом багате і сильне,
А той вік ще бідне було.

Але і тоді в йому малось дві церкви,
Й звича́я держалися там,
Що можна було доступати повільно,
В одну тільки церкву жінкам.

До другої церкви не сміли ходити
Й на цвинтар дівчата й жінки,
Бо в їй, від самого її будування,
Молились одні козаки.

Стоять, було, грізні колись запорожці,
Тепера немічні й старі;
Огністі їх очі потуплені в землю.
А тепла молитва вгорі.

І тая молитва від щирого серця
До божої милости йшла,
Щоб міччю кипіло старе Запорожжя
І славою Січа жила;

Щоб гнулися ниви під жнивом багатим,
Щоб землю ломили снопи;
Густі табуни й незліченні отари
Топтали зелені степи.

Було віщування, що тільки в ту церкву
Та вступе жіноцька нога,—
Трава почорніє по Дикому Полю
І Січу покриє туга.

Тим давнього звичая з ремством великим
Вони в слободі стерегли,
Не знаючи, відкіль збиралися борви
І в блискавках хмари пливли.

Раз літо родюче на схід наближалось,
Весела година була,
Минуло Іллї й Палія; а за Спасом
І перша Пречиста прийшла.

В те свято веселого ранку з дзвіниці
До служби ударили в дзвін;
Ударили вдруге, утретє,— й далеко
Гудів по околицях він.

Зійшлася громада, одягся священик;
Немов за клубочком клубок,
Почав під високу дужину¹ струмитись
З кадильниці синій димок.

Посереду церкви лежала ікона
Пречистої в шаті ясній;
Барвінок, дзіндзівер, канупер і м'ята
Спадали вітками по їй.

¹ Очевидно, «арка». Утворено від «дуги».

І в час, як покірно, прихильно і щиро
Молилась громадська сім'я,
А крилас співав: на землі і на небі
Хай збудеться воля твоя,—

Одчинено двері потужно і в церкву
Заїжджа графиня ввійшла.
Не знала старих запорозьких звичаїв,
Чи й знала, та сміла була,—

А тільки ввійшла і святої ікони
Наблизилась прямо вона...
Одлинула раптом від неї далеко
Й жажнулась громада смутна.

Старі шепотілись, а далі в народі
Гучні загуділи слова:
«Нещастя нам буде, бо в церкву святую
Сова залетіла, сова!»

Зирнула графиня й недобре почула,
Ударилась з церкви скоріш
В багату коляску. Метнулися коні,
Та вже й не верталися більш.

Смутна розійшлася із церкви громада,
Туга налягла на село;
Ні грищ, ні пісень під дворами не чулось
І свято не в свято було.

Трбох літ від Пречистої ще не минуло,
Як звістка в паланках пішла,
Що житиме слава козацька довіку.
Та Січа вже вік оджила...

ГРАЛО

Я не раз тобі казала:
«Милий, серця не вражай!
В йому струни з шовковинок,
Так, не вміючи, не грай!»

Ти не слухав: переборів
Золотих не розбирав,—
Необачно бив по струнах,
Аж поки їх не порвав.

Так скажи їм, щоб заграли,
Як попереду!—Дарма!
Грало теж, та одголоску
В струнах порваних нема!

ДО ЧАРІВНИЦІ

Ти гордуєш своєю красою,
Міччю чорних, блискучих очей,
Пишним станом, густою косою,
Чистим мармором білих плечей.

Ти пишася тим, що усякий,
Не погляне на тебе дарма,
І що линуть до тебе юнаки,
Що ти владна звести їх з ума.

Знали й ми колись вродниць чимало,
І у їх грали іскри в очах,
Джерегелями плечі вкривало
І коралі були на губах.

Те ж саме, в ті часи божевільні,
Вже покинутий їх черевик
Ми, палкі й необачно-прихильні,
Підняли б, щоб сховати повік.

Але молодість й пишную вроду.
Що, здавалось, їй мір не було,
Як листки у осінню негоду,
Бо-зна як і куди рознесло.

І в той час, як вони нами грались,
Вже від їх утікала весна,
Біль плечей і коралі стирались,
В джерегелі плелась сивина.

О, багато з тих вродниць не стало;
А котрі до зими дожили,
Щастя їх, як нікчемного мало
На свій захід вони зберегли!

Раю й я тобі, дівчино пишна:
Пам'ятай собі накріпко те,
Що весна і весела й розкішна
Двічі людям у нас не цвіте.

Проживи її так, щоб зуміла
І під старість згадати не раз,
Як ти впору жила і любила,
Мавши чистую душу в той час!

ВОИНА

Десь гримнув гук,— пішла луна;
Усюди чуть: «Война, война!»
Говорять: «Все заснуло й спить,
Так треба землю розбудить».
Її ж не збудиш ти нічим,
Коли не пустиш дим і грім,
По всіх усюдам, ніччю й днем
З гармат, начинених огнем.
Говорять: «Плоду в їй нема,
І тільки кидаєш дарма

По ріллю чорному зерно,
Щоб і не сходило воно;—
Так треба землю кров'ю влиїть,
Щоб почала вона родить!»

Война, война! візьми й рушай,
Готуйся кинуть рідний край
І йди, куди тебе зовуть,
Щоб вічну славу роздобуть;
А славу певно знайдеш ти,
Хоч би про те мав лягти
На місці плака і не вчуть,
Як мертвих славити почнуть.

Осінній вечір. Бачу я:
Зібралась можна сім'я,—
Веселий гомін, грища, сміх;
А онде, одаль від усіх
Шепоче вродниці своїй
Щасливий юнак: «Вір, я твій!»
Так вчула вродниця: «Война!»
І стала враз — як смерть вона.

По стернях батько плуг веде,
Важка робота хутко йде
І рівно ріжеться земля,
Бо син оранням заправляє.
Не руш сих орачів: їх піт
Дає сім'ї покій і світ!
О ні! молодший хай іде
Туди, де мертвих слава жде!
Відкільсь вітрець мені подув;
Я ніжний голос струн почув;
Іду під вікнами і жду,
Що ось музику десь знайду.
В вікно заглянув: поза склом
Віола стогне під лучком...
Схиливсь над нею юнак — грач
І слуха струн таємний плач...

Прощайся з гралом, чарівник:
Ти в полі вчуеш інший дзик
І знайдеш славу не таку,
Яку ти мав знайти в лучку,
Хоч, може, повний клятьби й мук,
До грала вернешся без рук...

Сурмлять у сурми. Як з води,
Встають і тягнуться ряди
Вояк... Страшна настала мить:
З гармат ударило; летить
Без ліку ядер по рядам
І рве їх тут, і рве їх там!
А де рвонуло — полічи
Тих, що упали, як м'ячі.
Так нащо їх лічить тепер?
Той вартий слави, хто умер,
Хоч не прийшлося йому і знать
За що був винний помирать...

З країв чужої сторони
Ідуть вояки із війни,—
Там скільки тих уже нема,
Хто кров свою пролив дарма?
А теж їх рідні будуть ждять,
Щоб, руки зціпивши, сказать:
О, будь ти проклята, война,
І хто дарма тебе вчина!

НА ПОЛЮВАННІ

Їхав я на полювання
Із Охтирки до озір
Під Мошенку¹; а за мною
Був Чернецький² машталір.

¹ Мошенка — річка під Охтиркою. Круг неї хутори.

² Чернещина — село під Охтирським монастирем.

Ще зорею не черкало,
Віяв свіжий вітерок;
Бачу: наче щось по пісках
Покотилось, мов клубок.

Я й питаю: «Що Михайло,
Ти нічого не вздрівав?»
— «Е ж, нічого! онде відьма
Покотилась» — він сказав.

«А хіба навсправжки відьми
Є де?» Він мені:—«Гай, гай!
Та як всіх їх позбирати,
Так оселиш цілий край!»

Я підрочую: «Та ні бо:
Адже ти не бачив їх?»
— «Я не бачив? як не бачив?
Та я знаю тут їх всіх!»—

«А які ж вони, мій хлопче?»
— «Та які ж? Вони з бабів;
Є й прирождені і вчені;
Тільки вчені без хвостів» —

«А яка б таки одміна
Між тими й тими була?»
— «Бач, прирождена добріша,
А вже вчена дуже зла!»

Отаку я відьму знаю
У Журавному¹. Вона
Невеличка й непоказна,
Та вже що й за сатана!

Ось що пасічник Кулябчин
Про її мені казав:
Він тепер дідусь старенький:
А як ще парубкував,

¹ Журавне — село під Охтиркою. Автор.

Так ходив на вечерниці,
Як і другі. Раз іде
З кимсь удвох; а вже стемніло
І на вулицях ніде

Не було нічого чути;
А далі все: гав та гав,
І набіг на їх собака
Злий, неначе вовкодав.

Ім обридло те. Гонити
Почали його вони;
Так пристав, неначе бавна,—
Хоч жени, хоч не жени!

То повисне на халяві,
То до п'ятки прикипить...
Е, се відьма, кажуть хлопці,
Ось давай її ловить!

І піймали, пов'язали,
У домівку притягли,
Та сокирою всю пучку
Від лівші їй й одтяли!

Ну, тепер же ти, личино,
Без ноги не будеш зла,—
Геть відсіля! А відьма з хати
У присінок, та й втекла.

Довго всі на вечерницях
Дивувались: що за знак,
Що Марійки Ганчарівни
Не зазвеш туди ніяк?

А Марійка й на світ божий
Не показує очей:
Цілу зиму, як черниця,
Проховалась від людей.

Та ото приспіло літо;
Хліб поріс, прийшли жнива;
Йде отаман по домівках,
Жати хліба зазива.

А тоді кріпацтву волі
Од царя ще не прийшло;
Так ото воно й Журавне
Панським маетком було.

От іде, кажу, отаман
І прийшов до Ганчаря,
Та й приказує Марійці
Вийти в поле, як зоря.

А вона йому в одмову:
Не можу, та й не можу;
Бо рука болить: в роботі
Я ще більш її вражу.

«Добре, доню! а показуй,
Саме де воно болить?» ,
Так не хоче розв'язати,—
Ну не хоче, аж шипить.

«Е, так ти робить лінива?
Ке-лиш руку!» от взяли
Мотузочок розв'язали
І пов'язчину зняли;

Як зняли ж, то й догадались,
Від чого рука болить.
А Марійка так і паше,
Так од злости аж кипить...

Отакі бувають відьми
І з дівчат і із бабів...
Дайте, пане, трішки сала,—
Бо я їсти захотів! —

Починало вже зоріти;
Качка крякнула: ках, ках!
І почав я птицю бити
По зелених комишах.

КОЛОДЯЗЬ

В жадові змучений, утомлений від спеки,
З домівки рідної ти йдеш в краї далекі,
Так заверни мерщій сюди
Напитись чистої води.

Дивись: міії простий зруб із дерева старого;
Ні мармору мені, ні спижу дорогого
Ніхто ніколи не приніс,
Щоб струмент мохом не заріс;

Але спокійно глянь у глиб мою безмірну,
Щоб вбачить воду в їй холодну і прозору.
Якої довго будеш ти
Шукать, щоб в мармарах знайти.

Ні в ходниках льодниць, ні в лбохах
непроглядних
Ніколи і ніде з посудин виноградних
Вина такого не текло,
Щоб більш від неї сил дало.

І буде та вода і чиста і зцілюща,
Поки круг мене ліс, яружини і пуща;
А зроби стежку чоловік.—
І я потрачу силу лік.

Він береги мої, тепер травною вкриті,
Вмурує в камені, з далеких скель відбиті,
І грати тут поставить,
Так мулом воду заблагнить.

Ти правди і добра ідеш відсіля шукати;
Так слухай! маю я тобі провіщувати:
Багато світла страшиш ти,
Поки їх трапиться знайти

В хоромах, фарбами і золотом покритих.
Шукай ти їх у тих, таланом непригрітих.
Хто сам шукати їх любив,
Поки ліхтарні не розбив,

І в кого серця ще ні мармори, ні грати
Від неба чистого не стали закривати;
А дна душі його повік
Глеевий мул не заволік.

ЗОЗУЛЯ

І полем і лугом весна керувала!
Я чув, як холодна земля одтавала;
Я бачив, як лізла із корню травинка,
Під променем сонця блищала росинка;
Як яблуні й вишні листки розпускали,
Як проліски вільхам коріння вкривали;
По дереву лізли червоні комахи;
На гілках сідали й гойдалися птахи;
Як гожий метелик на світ народжався,
Із пуколки виліз і в крильця вряджався.
В зеленому лузі дівчина стояла
И веселую пісню з пташками співала.
Усе їй сміялось, усе їй любилося,—
Їй весело жити, так жити хотілось!
Співала ту пісню дівчина та й взріла,
Що збоку зозуля на дерево сіла.

І стала хороша у птаха питати,
Чи довго ще в світі їй весни стрівати?

Зирнула їй пильно зозуля у вічі,
Роззявила ротика й вдарила тричі.

Заплакала мила, головку схилила,
Стояла рожева, а то й побіліла.

«Ох, ненечко-нене, що буду робити?
Дає ж мені мало зозуленька жити!»

Прохла я в неї піввіку — не скільки,
А птах мені каже: три роки, та й тільки!»

Три роки минуло: весна керувала,
І яблуня й вишня листки розпускала,

Червоний метелик на світ народжався
Із пуколки виліз і в крильця вряджався;

По дереву лізли купками комахи,
На гілках сідали й гойдалися птахи.

І знова у лузі дівчина стояла,
Та тільки вже пісні вона не співала.

Раз-по-раз за серце хапалась рукою...
Що ж, мила, зробилось в три роки
з тобою?

Черкнула зозуля на яблуню сіла;
Невесело й смутно пита її мила;

«Скажи мені, пташко, чи довго ще жити?»
І стала зозуля їй носиком бити.

І десять, і двадцять, і тридцять пробила...
Лічила дівчина та й лік загубила.

«Навіщо, говоре, життя у невзгоді!
Не била б ти краще ні разу — та й годі!»

ЗАПОРІЗЬКИЙ МАРШ

Ми прийшли до кошового,
Кажем: волю нам вволи;
Гей, немає ж в нас нічого,
Бо що й мали — пропили!

Загула козацька рада:
Батько волю нам вволив,
І колихнулася громада
До кордону з куренів.

Ржуть на волі добрі коні,
Гострі шаблі брязкотять
І шапок верхи червоні,
Як маки, на нас горять.

В небі хмарки не захмаре,
Сонце в променях блищить,
З півдня вітер варом варе,
Тирса в'яне, степ мовчить.

На могилі ворон кряче,
І орли десь клекотять;
Ворон в полі здобич баче,
На бенкет орли летять.

Гей, летіть, орли охочі,
Та пазурі нагостріть
Роздирати чорні очі
Тим, кому недовго жить.

Лютий ворог лихо чує;
Зна він, чим годити нам:
Про орлів бенкет готує,
Срібло й золото козакам.

І багаті і веселі,
Славні славою дідів,
Ми від вражої оселі
Подаємося до стенив.

Будуть коні у попоні;
Золочені остроги,
З рипом чоботи червоні
І жупани дорогі.

Бачим кадівби з кірцями:
Вік короткий, треба жить!
Хай гуде земля під нами
Й Січа кипенем кипить.

Лірник візьме кобзу в руки,
Вдаре пісню по ладам,
Щоб згадали пізні внуки,
Як жилося їх дідам!

ЧАЙЧИНІ ДІТИ

Весело чайка під небом летіла
З вирію в рідні краї;
Пильно дивилась, болітце уздріла
И стиснула крильця свої.

Вдарилась низом, на землю упала:
Ті ж і купки й береги...
Округ зирнула, родину пізнала,
Й крикнула: киги - киги!

Бігала чайка на мокрім подолі,
Весело й в небі вона
З тиждень чи зо два літала поволі
Потім зробилась смутна.

Наче знайти щось знайоме хотіла
В кущиках травки й куги;
Далі десь ямку під віром вздріла
Й крикнула: киги - киги!

Чайці не треба багато містечка :
В ямку вона упаде
Й сонцем пригріта, маленькі яечка
Одно за одним кладе.

Вивелись дітки, слабенькі на ніжки,—
Довго, поки їм літатъ!
Жовті й дрібненькі, як тії горішки.
Лізуть під крила й пищать.

Мати — як мати : їх гріє й годує ;
Рада віддати їм все :
То комаря їм чи мушку готує,
То черв'ячка принесе.

Вийшов стрілець до озір полювати
Став та й набій заклада ;
Чуючи лихо, злякалася мати
Й зараз пурхнула з гнізда.

Баче, що ворог під діток підходе,
Хоче його обдурить :
Плаче-кигиче, від кубла одводе
Й далі та далі летить.

Вдарив без жалю стрілець із рушниці,—
В полі, як грім, загуло :
Дріб досягнула до дикої птиці
І уразила в крило.

Птиця упала, травною побігла,
Вразу забула свою ;
Рідного кубла в болоті настигла ;
Та й привітає сім'ю.

Довго боліло крильце перебите ;
Чайці ж про тее й дарма :
Рада, що з діток ні одне не вбите ;
Вражена ж ? ну, так сама !

Виросши, діти злетіли: а мати
Так і зосталась одна;
Бігатъ їй можно було, та літати
Вже не літала вона!

Під осінъ птиці зібралися в зграю,
В вирій податись хотять;
Баче небога, що з рідного краю
Й діти невірні летять.

Чайка й говоре: «Навіщо ростила
Вас я, мої вороги?»
З синіх очиць своїх слізку згубила
Й крикнула: «Киги — киги!»

ПАСІЧНИК

Поки дітей я годував,
То й діти батівка поважали;
Зробивсь немічним, хирий став,
Так тижня дурно не держали.

От я з домівки і пішов,
Де хліба зручного шукати,
Та ось на старість і знайшов
Роботу — бджілок доглядати.

Щасти вам біг, мої сини;
А я й без вас добуток маю:
Шю черевики восени,
Зимою вулики довбаю.

Як прийде ж квітенъ, так мене
Не вдержиш часу на оселі,—
Так щось невідоме й почне
Тебе тягти в гаї веселі!

Знайду я плець над озерком,
Загороджу курінь лісковий!
Поставлю вулики рядком,
А повзбіч їх тинок лозовий.

Круг мене буде справжній рай
Із неба сонечко пригріє,
Зелене листя вкриє гай,
Як яр, трава зазеленіє.

Покормиш бджілок; казанок
На кашу пшоняну наладиш;
Примостиш липовий пенбок,
Або ослінчика та й сядеш.

І поки тлітимуть скіпки
Під таганком, сиди звичайно,
Та й причувайся, як пташки
Почнуть тріщати одностайно.

В очеретах бугай реве.
На берестині ворон крюка;
Кричить ракша — дружину зве.
У кору клюйдерево стука.

А я все жду, нерушно жду,
Щоб гомін птахів не порвався;
В той час забудеш і їду,
Та все б до співів дочувався.

Настане літо; жовтий цвіт
Укриє липу до вершини
І позолоте сонця світ
Квітками вряжені долини.

Тоді вже бджілку не годуї:
Вона сама себе годує;
Не спи та вулики готуй;
Проспиш — так рій тобі й змандрує.

Ні, він від мене не втече,
Бо я його звичаї знаю:
Мерщій колодку на плече,
Та в неї муху й позбираю!

А йтиме Спас, так ти кадки
Бери та в вулики поглядуї:
Де буде повно — зцільники
Різцем підрізуї та й викладуї!

Робить важке не по мені;
А бджілка діло — підходяче;
Ти дай сити їй по весні,
А вже вона тобі оддяче.

Гай-гай, коли б пак не зима,
А все б те літо золотилось,
И не лізла неміч крадькома,
Так і вмирати б не хотілось!

ПІСЛЯ БУРІ

Бєсело сонце на сході вставало,
Сявом в поверху озера грало;
Жодна рослина слѡзами росилась,
Скельна вершина огнем золотилась.

Оболок в небі ніде ні шматочка,
Вітер в гаю не зворуше листочка;
Чується тільки з криниці дзюрчання,
Та проміж гілок пташок щебетання.

Все, що трудяще, проснулось і встало:
Орач давно вже запряг своє рало;
Взяв чередник жоломіюку¹ й скотину
З шляху курного жене на долину.

¹ Конілку.

Ось ,сподіваються люди робочі,
Буде година до пізньої ночі,
Але десь оболочка клаптик узявсь
Білим пірцем по блакиту подався;

Плине по небу і в хмарки розрісся,
Вітер геть-геть через ниви понісся;
Хмарки зібралися в хмари великі,
Буря завилала пісні свої дикі;

Блискавка кинула саяні іскрини,
Громом торохнуло в гори й долини...
Вдарив ж хлюща¹ рослину обмила,—
Й буря, затихнувши, даліш полетіла...

Сонце, як спершу, засяло й пригріло,—
Й все у природі немов змолоділо:
Дивляться лист і трава зеленіше,
Кожна квітка горить веселіше;

Тиша царює і знову дзюрчання
Чутно в криниці, та птиць щебетання...
Так після бурі буває в природі!
Хочеш, щоб те ж було й в серці? Е, годі!

Серце — не квітка, коли що у йому
Знайдеться місце огневі святому!
Хай в його буря ударе відразу—
Й пробуй загоїти зроблену вразу!

Дай йому сонце і води зцілющі,—
Все в йому холодно буде, як в пущі;
Сонце в те серце на мить не загляне,
Аж поки й битись воно перестане!

¹ Злива.

ЗЕРНО

І, даючи тобі талан до ліри,
Господь сказав: «Гляди — його не згай!
Не в сторону добра, сподії й віри,—
Ти йдеш в гріхи давно погрузший край.

Не кукіль я даю тобі нікчемний
І не пергу, занедбану давно:
Дарунок мій високий і таємний —
Просіяне і вимите зерно.

Неси його хоч в поле, дроком вкрите,
Посій його хоч в дикі бур'яни,
І хай воно, водою не полите,
Вкриватиме нерушені лани,—

Але така в йому велика сила,
Що дасть воно коріння і бростки,
Щоб в літній день вся нива зеленіла
Й сповнялися мукою колоски».

І, гордий тим дарунком надзвичайним,
Котрий господь тобі на долю дав,
Ти кожен час горів огнем потайним,
Як в дикий степ зерно своє кидав.

А круг тебе ішли народу чати
Й сміялися, що сів ти не так,
Щоб сіво годилося пожати
І колос мав і залюбок і смак.

Ти слухав їх, та ні ваги, ні міри
Занедбаним тим річам не давав,—
І що народ без серця і без віри
На річ твою сказати б краще мав?

Тепер важке життя твоє скінчилось
І попіл твій земля собі бере,
Але в піснях душа твоя зосталась
І голос їх ніколи не замре.

Як струмінь той, що вирвався з - під скелі,
Вони уже не вернуться назад
І потечуть, смутні і невеселі, -
До дна душі і юнаків і лад!

А сі колись твій неумовний голос
Постережуть, щоб дітям передать,
І з году в год зерном багатий колос
Почне лани родючі покривать...

СПОДІВАННЯ

Бачиш сам ти, що діється в світі негарно;
Що ти ждеш про людей чогось кращого марно;
Що де щастя одному іде крадькома,
Там бездольним і згибшим і ліку нема!

Ось народ поуз нас походить юрбою:
Ні у кого не лиснутьс¹я очі слізозою;
Наче весело всім, і ніхто на показ
Не несе своїх лютих, задавнених враз!

А розкрий своєму мирові глибоко груди,—
Й з дриготою побачиш ти ледве не всюди
Коли що не скорботу і проклін біди,
Так безвірного віку болячок сліди...

Перед мною повиснув проклятий малюнок,—
Бачу: бідний таскає убогий оклунок
І, голодний, йдучи повз крамниці добра,
Повний заздлости, в сяйне вікно зазира.

Сей змінив на домівку і шани і владу,
Щоб знайти біля комина тишу й пораду;
Він сім'ї своїй серце і душу оддав,
Та й не зчувся, як рідне за рідним сховав.

¹ Не блищать.

Божевільна повія говоре: й без бога
Все однаково буде у тебе дорога; —
І юнаки, почувши такий заповіт,
До пістоля несуть нерозцвівший живіт.

І не стануть щасливі вглядатись до лиха,
Що в могилу жене нерозумного стиха:
Вік такий, що їм тільки у золоті рай, —
І кричать вони: золота, золота дай!

А ти весело кажеш, собі на утіху,
Що не все ж керувати бездолю і лиху;
Що віки проминуть і настане пора
Правди, любощів, тиші і згоди й добра;

Що під скирдами хліба стодоли погнуться,
Що медяними хвилями ріки поллються;
Що обіймуться люди і, наче брати,
Один одному будуть на поміч іти...

О прозорник¹! Дивлюся я повний жахання,
На хитку твою віру в свої сподівання:
Не віки проминули, як світ наш стоїть,
А добро тобі всупріч від світу біжить.

Але хай би і світ досягнув тієї грані,
Щоб побігли по каменю ріки медяні,
Так навіщо мені те, що буде в той час,
У який тільки попіл зостанеться з нас?..

ГАЇВКИ

Наші тілечка з ефіру,
Наші крильця з вітерків;
Відкіля ми прилетіли —
Ми не знаєм од віків.

¹ Від — прозирати.

Живучи росою з травки,
Медом дишем ми з квіток;
Наші горниці — долини,
Чиста річка і лісок.

І не малось ще нікого,
Хто б над нами царював:
Ми сами собі цариці
В царстві дерева і трав!

Захотів би ти нас бачить;
Так у день ясний сюди
На таємні наші грані
До гаївок не ходи.

Бо ми світу боїмося,
Рано жить не встаємо;
Вітерочками прикриті
Аж до присмерків спимо.

А впаде на захід сонце
І настигне ніч за днем,
Ми з конвалій і фіялок
Зараз весело спурхнем.

В шати блискавок вберемся,
Володільниці долин,
І метеликами в'ємся
Між березових стволин.

Нас і бачать тут рибалки,
Як, по річці пливучи,
В воду чисту і прозору
Ставлять верші уночі.

І нікого ми не займем,
Тільки б нас хто не займав:
Ми цариці нешкодливі
В царстві дерева і трав!

ДО МОЛОДОЇ

В надвечірню годину од шлюбу,
В діяментах, у газі й квітках
Привезли тебе й гожу і люблю,
І веселу під батьківський дах.

В сніжнобілі одягнута шати
І в хитких померанцях вінка,
Ти вийшла у блискучі палати,
Більш од кійла і біла й струнка.

І, як в синьому небу півночі
Заколихані вітром зірки,
Під габою¹ горять твої очі,—
Ті ж жарини огнисті й палкі.

Линуть всі до тебе привітати,
Всі завидують долі твоїй;
Стану й я тобі, мила, благи
Без скорботи життя і надії.

Виповняй твої, боже, стодоли,
Звесели тебе щастям дітей,
Щоб не знала ти лиха ніколи,
Ані сліз, ні безсонних ночей.

Як же іноді, крадучись стиха,
Уразить тебе смуток який,—
Пам'ятай, що бездольному втіха,
То блискуча веселка надії.

Бережи ж ти надії щочасне,
Щоб, бува, їх слізьми не залить;
Бо як промінь їх теплий погасне,
О, тоді уже й краще не жити

¹ Парча

НА ЗРУБІ

Знав тебе я в ту ще пору,
Віковичний, темний ліс,
Як, не рушений рукою
Чоловічою, ти ріс.

Як з-під моху і коріння
Ледве різалась трава
І, мов велети, стояли
Чорностволі дерева;

Як в твої глибокі пущі
Тільки олені одні
В спеку з улісся, та сарни
Забігали опівдні:

Як від ранку і до ночі
Цілі безліки пташок
Без угаву тріскотіли
Між рясних твоїх гілок.

І великий був ти зранку
Після бурі, як мовчав,
І страшний, як в ніч таємну
Пугач боязко кричав.

Не одну ти бурю бачив
Над собою, темний ліс;
Не одну пожежу стерпів,
Та не падав,— ріс та й ріс!

А прокинули чугунку,
Закипів її казан;
Примостилися до тебе
І сахарня й караван,—

І пішла косить сокира
По твердій твоїй корі;
Повалились, мов колосся,
І дуби й осокори.

Що з землі тягла природа
Не десяток літ, не вік:
Те до скипи скоренили
Люди з любовцю за рік.

І пеньки твої кремезні
Чагарник позакривав;
Збігли сарни прудконогі,
Олень безвісти пропав;

А місць їх женуть пастися
Товарину і овець,
Та іде під осінь бити
Зайця й валюша стрілець.

НІЧ

Ніч, що без місяця, ніч, що без зірочок,
Темная, темная ніч!
В шати з глибокої темряви убрана,
Маєш над всіма ти міч.

Сильний зове тебе сили впокоїти,
Хворий — щоб врази забуть;
Завжди гулящі і вічні трудовники,—
Всі тільки ніченьку й ждуть,

Щоб, одягнувшись темними крилами,
Ти полетіла й з руки
Щедро і сміло бажаним сипала
В вічі сноподібні маки.

Ніч, що без місяця, ніч, що без зірочок,
Всіх ти приспиш,— та чому
Сильна впокоїти хворих і втомлених,
Сна не сподієш тому,

Хто проклина свою долю занедбану,
Згуби надії молодих:
Є їх по білому світові страдників,
Є їх багато таких!

О, принеси ж ти їм, ніченько темная,
Повні оmanoю сні,
Щоб хоч у їх вони іноді бачили
Просвіт своєї весни!

СЕРДЕНЬКО

Стрів козак дівчину,	Глянула дівчина
Став їй казати:	Їй зачервоніла,
Дівчино-рибчино,	Та і не стямилась,
Як тебе звати?	Як говорила:

Звуть мене донею
Батько та ненька;
Ти ж, як зустрінешся,
Скажеш: «Серденько!»

В ДІБРОВІ

Колись від скрути й гаму я
Пішов в зелену діброву
Послухать пісню солов'я
І драв таємну розмову.

Був ранок тихий і ясний,
На взнеб'ї сонце підіймалось;
В природі силою весни
Все оживало й поновлялось.

У яр і виблиск золотий
Вдягався лист і гілка кожна;
Блакить на небі був такий,
Що й написати його не можна!

Я сів під явора і став
В задум'ї тихо дочуватись,
Як мир перистий починав
Помалу з дупел підійматись.

Он чорний шпак співа вгорі,
Зозуля голосно кукука;
Скриплять червоні снігири,
В дубову кору дятел стука.

Щебече зяблича сім'я
І сиза горлиця воркує;
Чудова ж пісня солов'я
Над всіми співами царює.

Тимчасом південь наближавсь,
Угамувався мир дібровний;
В таємних надрах лісу став
Покій, словами невимовний,

І тиша півночі була;
Ніде листом не колихнулось;
Здавалось, бджілка б загула,
То й те у лісові почулось.

І не хотілося мені
Із царства тиші і покою
Вертатись в улиці курні
Й стріватись з гамом і юрбою.

ПРЕСТОЛ

Багато бачили престолів, що одвіка
Були споруджені рукою чоловіка,
Із срібла й золота, каміннями облиті,
В парчу і оксамит, найбережно обвиті.
І блиск їх сяяв так, що очі засліплялись,
Що й сильні їх ступнів торкнутися боялись;

А бідні долею, хоч би то і хотіли,
І здалека до їх наблизитись не сміли.
Але були вони утворами людськими,
Та й певно божий суд сподіявся над ними:
Метали билися, каміння обсипалось
І з блиску давнього нічого не зосталось!

А інший є престол: давно його зробили
Із дерева й гвіздків; але такої сили
Від часу давнього, як сонця й світа стало,
В престолах золотих ніколи не бувало.
Ні оксамитами, ні шовком не покритий,
Він кров'ю господа за гріх людей обмитий.
Як джерело добра і милостей без ліку,
Як стяг нерушимий, стоятиме довіку.
Ні люди, ні годи його з оснів не знімуть;
Бо лави янголів те місто стерегтимуть.

Багатий муками і долею важкою,
Хто бачив тільки ніч без світа над собою,
Хто до минулого оглянуться не сміє,
Кому надіями і впереді не мріє,
У кого падає крив'яний піт від чола,—
Без жаху наближайсь до славного престола;
Впади до ніг його; скажи, що сил немає
Нести скорботу ту, що серце надриває;
Що довго помочі ти ждав собі від мира;
Що в мир давно уже твоя пропала віра
І що, в лихій тузі й недолях, не людською —
Прийшов шукать сюди ти помочі другої;
І якщо без кінця блaganня ти положиш
До сили божої — повір, скорботу зложиш,—
Господь сказав: «Прийдіть, замучені бідною,
Прийдіть трудовники, і я вас заспокою!»

КОЛЯДКА

Місяць виходе,
Зірочок воде;
Ніччю під свято
Зірок багато.

Тихо на небі
Зіроньки сяють,
Пана і паню
З святом вітають.

Свято велике
В божому царстві;
Доля щаслива
У господарстві.

Зіроньки блищать,
Зіронькі сяють,
В тихій домівці
Всіх наглядають;

А що й найбільше
Паночку - доню,
Милу та гожу
Дівчинку Соню,

Пан і панує
И господарює,
Мира багато
Хлібом годує.

Мира багато
Хлібом годує,
По пиріжечку
Нам подарує.

А ще, як мало,
Й скибочку сала;
А ще, як ласки,
Й кінчик ковбаски!

Святий вечір!

КРАМАР

Вийшла дівчина на місто,
Молочко несла продати,
Та й лічила, що їй неня
Наказала купувати.

Глек на сіль, а два на сало,
Ще й пшона й олії трішки;
А оце тобі глечатко
Буде, доню, на горішки.

Продала дівчина глеку,
Та й іде по сіль і сало,—
Коли повзбіч із підташку
Щось взяло та й загукало;

«Хто до краму, хто до краму ?
О, який мій крам хороший !
Заверни та подивися :
Я продам тобі без грошей !

Вибирай, дівчино, персник,
А хоч стежку, чи корали,
Щоб до тебе, наче мухи,
Парубки поприлипали ;

Та хоч трішки купервасу,
В свято брови насурмити,—
Та гудзинчик, та сережки,
Щоб удруге не ходити ;

А як візьмеш ще й білила,
Та свій вид коли підбілиш,—
О, тоді вже безпримінно
Парубків побожевілиш !»

Запалились у дівчини
Очі, дивлячись до краму.
Що вона не те що сало,
А забула й батька й маму !

Грошенята, що за глеки
На базарі виручила,
Узяла та москалеві
За нікчемне й одлічила.

Я те вбачив, та й кажу їй :
«Що ти з лиха наробила ?
Де пшоно та сіль, та сало ?»
А вона аж затремтіла.

«Що ж тобі покаже мати ?»
Але жалко бідну стало,
Так я взяв, та й купив їй
Сіль, пшоно, олію й сало.

ДАРУНОК

Як недоля вам сказала :
Йдіть ви різно, в ті часи
Ти дала йому дарунок —
Ствожку з темної коси.

Той дарунок неоцінний
В білий аркуш він вложив
І від втрати довгі роки
І стеріг і боронив.

Йшли годи: води багато
По безоднях утекло;
Не було чого — рожалось,
Умирало — що жило...

І під захід днів бездолбних
Він про аркуш свій згадав,
Положив перед собою,
Білу стежку розгортав.

А за нею розгортались,
Як в таємних мріях сна,
Чисте небо, гай зелений,
Над долинами весна;

Темні коси, сині очі,
Мат любастрових плечей,
Невимовна міч і сила
В душу линучих річей;

Далі сльози, туга, розпач,
Розруй згублених надій,
Шлях, ялиною покритий,
І могила пишних мрій...

КОЛЯДКА

З далекого сходу
Йшло трое царів;
Ім промінь від зірки
Із неба світив.

І тихо та зірка
По небу пливла,
Поки аж до міста
Святого вела.

Потім вона стала
І світом ясным
На стайню убогу
Показує їм.

І в стайню - храмину
Царі увійшли,
Дитя передвічне
У яслях знайшли.

Один уклонився,
До ясел припав,
Другий йому ніжки
Святі цілував;

А що наймолодший
Дарунки забрав
І в ясла до ніжок
Покірно поклав.

В ту пору із неба
Веселі й гучні
Святих херувимів
Летіли пісні.

Летіли й казали,
Щоб мир звеселивсь;
Бо здійалось диво;
Христос народивсь!

Святий вечір!

ПІСНЯ ЮНАКІВ

Ми до пристані пристали:
Ретязі з завіс упали,
И наша мати перед нами
Відчинила навстіж брами.

І ввійшли ми сміло в стіни
Світу й розуму храмини;
Почнемо ж тепер орати,
Щоб жнива колись зібрати.

Розум наш жадає світа,
А душа — тепла й привіта;
Слава ж тим, хто нас освіте
І пригорне і привіте.

Але книжка — лід холодний,
Хліб зацвівший і негодний,
Якщо серце без призору
Зароста в холодну кору.

Так і дяка ж вічна буде
Тим, хто й в серце не забуде
Нам хоч краплю правди влити,
Щоб і ми змігли любити.

Що юнаків жде на світі
Поза стінами освіти,—
Шлях легкий, чи темна доля,—
Пробачать не наша воля.

То й не станем пробачати,—
Всяк повинен чергу мати:
Холод старости старому,
Необачність молодому!

Наллемо ж до краю келих
І в годину мрій веселих
Скажем: *bene studeamus!*
І згадаєм *Gaudeamus.*

ЛЯЛЬКА

Щира і мила, сама з тою лялькою схожа,
Граєшся з лялькою ти, моя дівчинко гожа!
Чорні їй коси розчешеш, у сукню вдягаєш,
В стбожки червоні, в намисто ясне убираєш;
Вдінеш в їй уші сережки, обуєш їй ніжки,
То їй головку піднімеш, то схилюєш трішки.
Стиснеш до лонь своїх щиро і щиро милуєш,
І в оченята і в губки рожеві цілуєш;
Граться ж обридне тобі, так іграшок нікчемний
Схопиш за ніжку та й кинеш у закуток темний.

Я прозираю, дитино, далеко, і дуже
Жаль мені й ляльки і няньки, маленькій мій друже!
Ти і не бачиш, як роки за роками плінуть...
Щирому сердцю на світі недовго загинуть!
З ляльки малої ти будеш огрядна дівчина;
Зачервоніє твій вид молодий, як калина.
Очі, мов сонце на сході, огнем загоряться...
Люди захочуть з тобою, як з лялькою, граться:
Світа по правді й завчасу тобі не покажуть;
Дум, що почнуть полошити тебе, не розважуть;
В любляче серце твоє заглядати не будуть,
Сил, що даремно дрімають в душі, не розбудують;
Леститись стануть, і стануть до ніг твоїх линуть,
Щоб, як обридне, у закуток ляльку закинуть.

ЗИМНІЙ ШЛЯХ

Сіло сонце за горою,
Вплив місяць золотий;
Опізнились ми з тобою,
Мій поштарю молодий!

Хмарка небо затягає,
Вогким снігом порошить;
Тройка куру підіймає,
Дзвоник голосно дзвенить.

Подивись в кущі тернини:
Там, здається, вовк заліг,
Заець приснув з дерезини
І дорогу перебіг.

Не к добру нам ці приміти!
Вдар лиш коней, та гляди,
Щоб якої не нажити
Нам серед ночі біди!

І поштар махнув пугбою,
Натягнув свій кобеняк;
Прошмигнули стороною
Ліс, долина і байрак.

Зостається небагато
Вже й до рідного села,
Де нас жде привітна хата,
Повна світу і тепла;

Там іде веселий гомін,
Мила пісеньку співа,
І огнем палає комін,
І вечеря поспіва!

МЕТЕЛИК

Веселий метелик по плечю літав,
На гайстри, на зорі, на ромен сідав;
І пурхав у пахощах пишних квіток,
Та пив смаковитий, солодкий їх сок:

І фарбами й золотом сяючих крил
Пишався метелик, аж вибивсь із сил,
І вусиком ротика пораз торкав,
Неначе до когось промовити мав:

«Дивіться на мене: я краще квіток!
Нехай на їх дуне легкий вітерок,—
Вони тільки гнутьсь, я ж сам, як вітрець,
Літаю по плечю з кінця у кінець!»

Пишався метелик; аж вечір настав;
Далеко в хоромях огонь заблищав;
На світло сердега в вікно полетів,
До свічки наткнувся, та й крильця спалив...

І ти, мій юначе, у блищах надій
І вродою й щастям пишиться поетій!
На сяючих зорях небережних літ
Ти підеш в нещадний, злодіючий світ;
Там буде багато огнистих буртів¹⁾:
Гляди ж, щоб ти крилець своїх не спалив!

БАБУСИНА КАЗКА

(Д. І. Багалію)

Ви б мені, серденько, іноді з ласки
Та розказали хорошої казки!—
Так колись під вечір дівчина мила
Рідній бабусі своїй говорила.

Казку сказати тобі? Ох, моя ненько!
Мабуть, чи й знаю яку я, серденько!
Сьомий десяток кінчаю на світі,—
Де ж то мені вже казки говорити?
Всі, які знала, які коли чула,
Всі ж таки, всі їх давно я забула!
Та однії не матиму сили,
Мабуть, забути, поки й до могили.
Дуже стара я; гріхи б замоляти
Треба у бога, та царства прохати;
А і тепер, як давнину згадаю,
Наче я щастя колишне вертаю!
Я про ту казку і досі мовчала,—
Ну, та вже слухай, коли нагадала.
Мала я батівка; була в мене й мати;
Так немов треба сю казку почати;
Батівко був добрий і мати нічого;
Я до їх линула, як ні до кого;

¹ Бурт — багаття, ватра.

Я їх любила, що більше їй не можна!
Знали нас люди, жили ми заможні;
Був у нас добрий будинок з вербини,
Гонтовий дах, димарі із цеглини;
Четверо вікон дивилось в садочок:
Все — і вітряк, і криниця, й ставочок.
Пар з півдесятка товару держали,
Хуру щогоду на Дін виряжали,
Батько було те, що й крамом торгує,
Мати в коморах добром порядкує;
Я ж мій город та вишник доглядала,
Хусточки шила та пісні співала...

Ти не дивуйся, що я ізігнулась:
Чом не зігнутись, як щастя минулось?
Е, я хороша була молодістю!
Ти вже, дитино, не будеш такою!
Рівна, як щогла, гнучка та висока,
Біла, як крейда, та ще й чорноока,
Вродою все я село дивувала!
Та через вроду либонь і пропала.

Стала я день поза днем підростати
Й чую, що іноді батькові мати
Кажуть: пора б уже нашій дитині
Віно складати потроху у скрині.
Й правда, що віна багато надбали.
Чом і не дбати: одну мене мали.
Я ж, було, наче нічого їй не знаю:
Сяду в садочку, та пісню співаю!

Стала в селі я на славу. За мною
Хлопці на ігрищах ходять юрбою;
Линуть до мене, за мене аж б'ються;
Подруги з ремства лютують та рвуться;
А про сватів уже — що і казати:
Лізли, як мухи, до нашої хати!
Батько, було, їх звичайно вшанує,
Мати смачним гарбузом нагодує;

От вони з сорому вийдуть тихенько,
Та й шкандибають додому швиденько.
Все ж ти хоч бігай - не бігай по волі!
А не втечеш неминучої долі!
Й я не втекла її: пісні співала,
А у тенета, як сарна, попала.

Мали сусіди хорошого сина:
Був він їм смирна і добра дитина.
Ми й уподобали один одного;
Змовились, — от і пішла я за його.
Тихо один рік і другий минає, —
Щастя нікуди від нас не тікає:
Він мене любе, жаліє, шанує,
Серденьком зве і голубе й милує.
Третього ж року щось став сумувати,
Кинув хазяйство, цурається хати;
В річах чудне щось і в очах утома;
Всім він нудиться і в людях і дома;
Холодно, каже, у стінах могили:
Треба якнебудь розважити сили!

Раз я проснулася. Бачу — світає,
А чоловіка вже в хаті немає:
Кажуть, що верхи поїхав із дому
Сам, а куди — не сказав він нікому.
Ждали обідать, вечеряти ждали,
З тим що без його і спать полягали.
Тиждень і другий і третій минає,
А чоловіка додому немає;
Все він — і жінку й домівку покинув,
Та з того часу, як вітер, і згинув.
Ох, моя ненечко, довго я билась,
Плакала ніченьки, вдень я нудилась;
Бога й святих його щиро молила,
Двічі у Київ на прощу ходила...
Все ж таки щастя не швидко вернулось;
Як і вертатись тому, що минулось?

Третьої вєсни сиджу я у хаті,
Батькові шию сорочки мережчаті,
Та й поглядаю раз-по-раз в віконце:
Ті ж, що і вчора, і небо, і сонце,
Ті ж і квітки на вгороді сміються,
Ті ж очерети по берегу гнутьсь,
Небо прозірне без краю синіє,
В полі зеленому мариво мріє...

Але щось з степу немов подалося,—
Куриво шляхом густе подалося!
Скрипнула хвіртка. Я вийшла. Ох, неєвко!
Стукнуло в мене недурно серденько!
Бачу — вояка з коня вороного
Зскочив на землю, сідла дорогого,
Ледве черкнувшись на мить острогою;
Важний і бравий він став перед мною:
Кунтуш багатий, широкі вильоти,
Шапка червона, з сап'яну чоботи;
Пояс по стану гнучкому повитий,
Із оксамиту, ще й золотом шитий.
Пил обмахнувши і кинувши в кучу
Ратище, шапку і шаблю блискучу,
Каже він: «Ти й не змінилась, Оксана!
Як же без мене жила ти, кохана?
Глянь бо на мене: хіба не пізнала?»
Я як стояла, так зразу і впала!
Він нахилився, мене підіймає,
В очі цілує, за стан обіймає.
«Відкіль, кажу, ти, рідний мій, взявся?»
«Адже аж з Дикого-Поля примчався:
Нудно без тебе зробилось, так з Січі
От я й приїхав, щоб глянути в вічі,
Прямо ж у вічі твої, моя любко,
Та подивитись на тебе, голубко!»

Весело стало нам всім після того:
Він без привіту не кине нікого.

Всіх в слободі, кого зна і не знає,
З ранку до ночі гулять зазиває.
Руку засуне в глибоку кишеню,
Витаска грошей повнісіньку жменю,
Кине круг себе та й крикне: «Горілки!
Грайте цимбали, скрипки і сопілки!
Хай усі люди на слободах знають,
Як запорожці бенкети справляють!»
Так прогуляв він три тижні та й каже:
«Ну, та й обридло! Нехай тобі, враже,
Вдень і вночі про той бенкет присниться
Се й запорожцю то можна вже впиться».
Кинув Василь мій відразу гуляти,
Смирний зробився; мене шанувати
Став він без міри; на ярмарок піде,
З ярмарку кіньми додому приїде;
Скриню і другу розкриє. Мій боже!
Скільки він краму із скринь тих положе!
Каже: «Та годі, Оксано, робити:
Є в мене за що добра накупити».

Слухай, голубко! не мало живу я
На світі років, а й досі ношу я
Крам, що надбав він; ще й твоя мати
Довго носила; та буде що дати
З його й тобі, моє серце, на віно,—
Тільки носи на здоров'я, дитино!
Що ж я мелю! а про казку й забула!

З тиждень чи зо два й тепер проминуло.
Бачу — Василь мій задумався знову.
Шепче коневі невідому мову,
Зброю блискучу йому натягає,
Шаблю до боку за ремінь чіпляє;
Глянув на сонце, промовив: «Не рано,
Ну, прощай же, серденько - Оксано!
Десь на степах з татарвою поб'юся,
А до тебе таки, мила, вернуся!»

Я й за стремена вхопитись не встигла,
Як по дорозі кура полетіла,—
Вітер із степу на мене повінув...
Згинув! як вітер, Василечко згинув!..

Чим же я казку мою закінчаю?
Ти б захотіла, голубко, я знаю,
Щоб мій Василечко знову вернувся,
Знову до мене близенько горнувся,
Та й доживали ми віку умісці?
Ні, як поїхав — пропав він без вісті!
Ми вже й до Січі тієї ходили,
Так козаки нас туди не пустили:
Як запорожця, говорять, шукати,—
Швидше вам вітра у полі піймати!
Буде живий він, так ви дожидайте,
Вбито ж денебудь, то вже вибачайте!

Мабуть, не струмінь тих сліз пролила я,—
Рік передихала, як прожила я,
Поки те горе хоч трохи забулось,—
Я і не знаю; та все вже минулось!
Так повсегда воно в світі буває:
Долю й недолю могила ховає!
От я і казку тобі розказала...
«За що ж його ви,— дівчина питала,—
Щиро любили, за ним побивались,
Вік свій губили, слізьми обливались:
Адже по вас він, не бійсь, не вбивався,
Та чи й любив вас, а тільки що грався?
Ще ж і п'яниця; та мабуть, і гроші,
Ті, що шпуляв він, були нехороші?»

«Геть ти, дитино, не тямиш нічого!
Вам гречкосії до смаку; а в його
Серденьку кров запорожця кипіла,—
Тим же без міри його я любила!»

НА ДОРОГУ ТРУНУ

Я бачу майстерню. Усюди скрипиці;
Верстак притуливсь до стіни;
Сидить за ним майстро і струже драниці
З обрубка старої сосни.

І довго і пильно він їх оглядає,
Та ліче тоненькі жилки;
Схиливсь до долівки, підняв та й ладнає
Про спинку кленові шматки.

Ладнав він їх щільно; побачив, що гоже,
І бережно, наче те скло,
Поклав, та й говорє: «Пошли ж мені, боже,
Щоб грало славетне було!»

Зробилася скрипка; гучна і півуча
Пішла із майстерні на світ;
Ходила по людях, міцна і живуча,
Либонь чи не сотнями літ.

І мала собі володільців багато,
Аж поки той час не настав,
Що взяв її юнак у руки й, як свято,
До лонь своїх теплих стискав.

Ми диво подіємо, думав він сміло,
Коли не вкоротиться вік,—
І все замовкало, і ждало і мліло,
Як бравсь за лучок чарівник.

Так вік вкоротився... Згорнулися руки,
Що й камінь змігли б чарувать!
Ні гуку на радість, ні галасу муки
Не стала скрипиця давать,

Й ніколи не стане. Так все замирає,
Як скрипка замерла; а дзик,
Здається і досі над нею літає
І досі над нею не зник.

Літає і кличе грача молодого :
О, встань, чарівник, та заграй !
І тільки луна одвічає до його :
Не встану, та й ти замирай !

ОДПОВІДЬ

Іде юнак дорогою,
Питєє могили :
«Ой де ж вони — степи твої,
Що тут зеленіли ?

Ой де ж тая трава росла,
Що коні ховались ;
Кущі того чорнобилю,
Що з вітром кохались ?»

На спит його озвалася
Висока могила :
І я колись у розкошах
Жила й зеленіла.

Дощі в мене з віків лили
І сонце палило :
Ані дощем, ні спекою
Та й не ворушило !

Прийшли своє одшукувать,
Чого не поклали ;
Нутро мое порізали,
Верхи карбували.

Знайшли горщик пощерблений,
Уламочок стрілки,
В труні кістяк запорожця,
Та пляшку горілки.

Дивилися на знахідку,
Плечима здвигали;
Та й випили горілочку,
Кістки ж пошпурляли;

А йде пора, що й всю мене
Колись розкопають:
Отак воно, юначенько,
Й степи пропадають!

ВІНОК

Звитий із мирту дорогого,
З щиро коханих квіток,
Не коштуєш ти нічого,
Наскрізь висхнувший вінок!

Ті листки, що зеленіли,
Ті пестки¹, що як росли,
Густо фарбами горіли,—
І пов'яли, і посхли!

Але й досі пам'ятую,
Ранок теплої весни,
В небі зорю золотую,
Гомін одуда й жовни;

Білу ніжку, що ступала
Там на росяні грядки,
Теплу ручку, що зривала
Листя мирта і квітки;

Пишний кудель, що з вітками
Ніжну шию обвивав;
Біле чоло, що квітками
Ти прихильно покривав...

¹ Пелюстки.

Все годи взяли з собою
Від щасливої весни;
Тільки ти, вінок, зо мною,
Заповіт старовини!

ЛІРНИК

Ти б наладив, лірник, струни,
Та заграв нам хоч одну
Пісню весни, пісню щастя
І веселу й голосну!

Взяв він ліру, довго ладив,
І здавалося, що рад
Був щось звати із давнини,
Та не йшло йому на лад...

Але очі заблищали,
Лірник миле щось згадав;
По струні пробіг рукою,
Гучно й весело заграв.

І як грав він, струни рвались:
Перш щойна́тонша струна,
Далі друга, далі третя,—
Всі порвались, як одна!

Впали руки і на ліру
Похилилась голова...
«Не цвіте, сказав він, в люте́нь
Оксамитная трава!»

ПОЛЕ ПООРАНО

Поле поорано, поле зскороджено;
Повне і чисте зерно
В землю, дощем перелиту, положено,
Поки не встане воно.

Клинчика з житом, ланка із пшеницею
Ми не запрем під замки:
Хто його квапитись буде пашницею,
Якщо не грак та галки?

Натще нам птиця, що нишком завгорює
З оранки зайві крихти:
Он недорід та посуха розорює,
В розум не пусте прийти!

Жінко! побиті ми злою годиною,—
Треба терпів та терпів!
Зійде наш хлібець густою щетиною
Й нивка почне зеленів.

В зиму господь її снігом вкриватиме,
Щоб не померзло стебло,
Й паросток свіжий, зігнувшись, лежатиме,
Поки пригріє тепло.

Де сорочки твої ділиш мережані?
Мабуть, і плаhti біг-ма!
Ні кожушини в дітей, ні одежини,
Ні черевиків нема!

Що ж у Пилипівку довгими нічками
Треба напярсти ниток;
Ярманок справим бичком та ягничками,
Щоб одягнути діток.

Знайдеться й в скрині карбованець схований,
А пошукати—то й два;
Є у сажу кабанець загодований
От—і не страшно Різдва!

Дрова не куплені; хату натопимо;
Борошно в діжці—своє!
Страви смачної на свят-вечір зробимо
И справимо свято—як є!

Нащож ми будем квилить та журитися,
Мов у не знать — який час?
Треба терпіти та богу молитися,—
Є ще й бідніші від нас!

СУБОТИ СВ. ДМИТРА

(В. П. Горленку)

Був день осінній. Сіра мла
Габою землю одягла

І сів дощ. Ішла пора
Перед суботами Дмитра.
А й досі наш веселий край
Шанує щиро той звичай,
З котрим ще прадіди жили
Й нащадкам в рід передали,
Щоб в ті суботи поминать
Кого нам приязно згадать.
І, взявши карту, щоб на ній
Писать споминник дорогий,
Я в думці враз перелетів
Ряди похованих годів.

Як в темну ніч в таємнім сні,
Тоді побачилось мені,
Що з щиро коханих могил
Встають ряди безсмертних сил,
І безборонно ті ряди
Ідуть — невідомо куди...
Он ветхі деньми. В очах їх,
Колись блискучих і живих,
Утома, горе і годи
Зробили буріння сліди.
Надій в їх серці не живе,
Ніщо їх далі не зове,

Ніщо не кличе їх назад,—
Недбало йде одживших ряд...
О, пом'яни, мій боже, їх
У житлах праведних твоїх!..

Дивлюсь: в красі і мочі літ,
Як в день весняний первоцвіт,
На зорях щастя, зорях сил
Встають юнаки із могил.
В їх чистих душах теплинь мрій,
В їх очах світе блиск надій;
Вони минулим не живуть,
Вони чогось від долі ждуть;
На те й уваги їм нема,
Що їм дорогу перейма
Нещадно смерти грізна тінь
І жде в землі холодна тлінь...
О, пом'яни, мій боже, їх
У житлах праведних твоїх!..

І знову падають важкі
На землю з пишних трун кришки,—
Встають з них лади. О, не там,
Цариці світа, жити б вам!
Чарівні, постаттю гінкі;
На чолах мармурних вінки;
Біліш від мату білих шат
На рам'ях їх прозорний мат.
Я бачу іскри їх очей,
Я чую голос їх речей;
Я пам'ятаю грізний час,
Як їх останній погляд гас;
Як не хотілось кидать їм,
Тоді безсумно-молодим,
Те, що любилося на землі
Й чого нема в могильній млі...
О, звесели, мій боже, їх
У житлах праведних твоїх!

І тих, хто тут без смуту жив,
І тих, хто страждав і терпів,
І хто був грішний, хто святий,—
Їх дії милостю покрий!

ОЗЕРО

Сонце піднімалося і ясне проміння,
Падаючи з неба на верхи долин,
Гріло під землею заспане коріння
І тягнуло соки в гілля із стволин.

Гілля колихалося, листям одягалося,
Вабило до себе голосних пташок;
В ліжку золотому озеро кохалося,
І синіли гори і жовтів пісок.

Берега дійшовши, я схилюсь на йому,
В шелестінні травки дочуватись став
І таку побачив тишу нерухому,
Мов і небо й землю сон зачарував.

От де в божім світі і покій і згоду
Можно, я подумав, вбачить хоч на час,—
Аж поперед мене щось плеснуло в воду:
Викинулася риба, та і зникла враз.

Сонце пригрівало. В глибиню озірну
Став я позирати з берегових стін,
Зірко через воду чисту і прозору
На жартливий безлік водяних травин.

Тріпотно вівсянка з ряски оглядалася
І миньок з прожогу у норинку плив,
Микався себелік, плітка викидалася:
Всюди лютий ворог здобич сторожив...

Серце защеміло болізно і мляво...
Прозирати воду перестав я вмить
І сказав: «Природо! все в тобі цікаво,
Та й на тебе треба здалека глядіть!»

КЛИМЕНТОВІ МЛИНИ

(З народових оповіданнів)

(Нік. Фед. Сумцову)

Коли поїдеш навпростець
З Охтирки пісками важкими
Через Гусинку в Тростянець,
То вбачиш бір. Проміж старими

Людьми ніхто тепер тобі
Того не зможе доказати,
З якої й наближно доби
Лічитьь годи йому почати.

А чутка й досі ще жива,
Що лісу тут стояла сила.
Ще і тоді, як татарва
У нас з кібітками ходила.

В бору плодились кабани,
Ведмідь і сарна прудконога,—
Тепер zostалися одні
Вовки та зайці,— більш нічого!

Тетеря й рябчик, що колись,
Було, і ліку їм не знали,
Як мир намножився, кудись
У інший край позалітали.

А бір стоїть, як і стояв,
Стоїть,— нікуди не двигнеться,
І мох коріння послунав,
І, як лилося, Ворскло ллеться...

На йому ще з старовини,
Уперши в дно свою державу,
Гудуть Климентові млини
І літо й зиму безугаву.

Коли ж на слободах вітри
Надовго дути перестануть
І вітряки тії пори
Молоти борошна не стануть,

То на Климентових млинах
Завізно дуже; бо возами
Застановлять і бір і шлях,
І греблю й плець над берегами.

Тоді гулячі хурщики,
До котрих ще черга не впала,
Було, обсядуть лотоки
Поріжуть риби, хліба й сала,

Й почнуть балакати: де хто був,
В яких місцях, в якій країні,
І де що бачив, де що чув
У себе дома й на чужині.

Отак зібрались якось раз
На греблю ранком слобожани,
І почина казати Панас,
Що був він в Білбці і що білбчани

Зовсім здуріли; що баби
І печі з стравою забули;
Бо щось чудовне про шкарби
У слободі своїй почули.

А діло он яке; взяла
Більчанська жінка паляницю,
Себ на гостинець, та й пішла,
Свою одвідати зовицю,

Аж у Сосонку; а туди
І кіньми їхать — от не близько!
Іде... не видно слободи,
А сонце хилиться вже низько;

Густіша бір; сосна гуде,
По дуплах сховується птиця,
І ні жива, ні мертва йде
Між сосен бідна молодиця.

Їй все здається, що вовки
Ось-ось прискочуть на дорогу,
Та нападуться й на шматки
Розірвуть вмить її небогу.

Але не тільки в лісі звір,
Та і собака не поскаче;
Порідшав трохи темний бір
І в полі світиться неначе.

От жінка й дума, що воно
Денебудь блиснуло із хати
Огнем од світла у вікно,
Та й мусить в хату поспішати.

Іде й наткнулася: стоїть
Пенбок сосновий, а на йому
Червоний півничок сидить
І сяє в пір'ї золотому,

Ще й шию витяг і як-як
Не кукурікне! Жінка стала
Неначе мрець який, та так
Від жаху зразу і упала;

А шкарб у землю загудів
Й пенбок без півника зостався,—
Бач, він їй датись не схотів!
А, кажуть, він би їй і дався,

Якби, уміючи, вона
Сміліш до його доступала
І не була собі дурна;
Та «Киш!» на півня закричала.

Воно вже діялось не раз,
Що отакі шкарби їй давались;
І тим, хто кишнув в добрий час,
Півні в дукати розсипались.

А може, такечки пішло
Того, що шкарб не вижив строку;
Та як коли і те було,
Що шкарб не клався без зароку.

Їх на скотину й на людей
І на худобу зарікали,
І хто втрапляв знахідок сей,
Так ті коли не помирали,

То вже бувало повсєгда
У господарстві їх знегода:
Або скотина пропада,
Або яка в худобі шкода!..

Скінчив Панас свої казки
І став ворочаться з мішками;
А слухачі на палички,
Попідпиралися руками,

Та й кажуть: «Е,— вже, і того
Не вміла жінка брати в жменю!
Якби на нас, то ми б його
Мерщій вхопили, та в кишеню!..»

В ту саме пору, як Панас
Почав громаді говорити,
З млина до скринь прийшов на час
Мірошник воду підпрудити.

Почув і він про ті шкарби,
Та й замотав собі на вуса;
«Еге, говоре: от якби
Знайшлась мені така спокуса!

В млині робота не важка,
Та не який од неї й вжиток;
А як піймати півняка,—
О, то вже панський заробіток!

Стривай! що бог дасть, а піду;
Е, вже піду! я місце знаю;
А, може, птицю там знайду,
То й справді грошників придбаю».

Зломивши дубчика з кущів,
Щоб півня добре стьобонути,
Перехристивсь він та й побрів
Швиденько — шкарба роздобути.

Приходе прямо до пенька,
А на йому вже птиця сяє
Ясна, червона і жарка,
Та ще й крилом йому махає:

А ріт роззявлений стирчить,
Як є, впрямець на чоловіка;
Того й дивись, що кожную мить
Ось-ось тобі закукуріка!

Мірошник півника дубцем,
Та й крикнув: «Киш!» і не затріпавсь
Сердешний: гепнув камінцем,
Та на дукати і розсипавсь.

Тоді мірошник позсипав
В обидва чоботи дукати,
Млина покинув, та й почав
На всю округу панувати.

А і недовго панував:
Пішли розмови нехороші,
Що він або кого обкрав,
Або знайшов великі гроші.

От раз його і підняли
Уранці в хаті неживого;
Дивились в скриню — й не знайшли
Не тільки грошей — аж нічого!

Здобувся щастя неборак,
Та не прийшлося дожити віка:
Ото ж воно й виходе так,
Що клався шкарб на чоловіка!

1888

БОРОЖІННЯ

(К. А. Беліловському)

Пале сонце в південь душний,
Мла стоїть над слободою...
Вийшла з відрами дівчина
Із садочка за водою.

Утомилася небога
І, дійшовши до криниці,
Відра кинула та й стала
Попід гіллями вербиці.

З зруба вогкістю дмухнуло,
Вітерець подув над нею;
І задумалась дівчина
Та над долею своєю,

І про те, що далі буде,
І про те, що вже минуло...
А за спиною тихенько
Щось в плече її торкнуло.

Обернулася дівчина
Позад себе та й жажнулася,
Як циганка плащувата
Їй під руку підвернулася.

З-під червоної намітки
Блищать очі; вид смальовий;
А з запаленої спини
Висне клопоть опанчовий.

«Чорнобрива та вродлива!
Заспокойся помаленьку:
Ось тобі поворожу я,—
Протягни мені рученьку!»

І не зчулася дівчина,
Як ту руку ухопила
Плащувата і долоню
Мимовольно їй розкрила.

«Бачу, каже, по очицях,
Що ти тут з самого ранку
В холодочку під вербою
Дожидалася циганку!»

Їй добре робиш; бо диваюся
По руці я, мов по стежці...
Боже, боже! скільки щастя
Тільки в цій одній мережці...

А ся жилка поперешня?
Е, тобі не треба й віна:
Парубки і так полинуть,
Ще й з багатого коліна!

Парубки, кажу, дівчино,
Чорнобриві та хороші...
А ото пружок під пальцем?
Е, се гроші, гроші, гроші!»

Мліє дівчина й циганку
Слуха приязно й охоче :
А вона верзе дурницю,
А вона її мороче...

Я не вірю, щоб циганка
По руці щонебудь знала
І яка буває доля —
По долоні угадала,

І щоб з того ворожіння
Вийшла правда; а як, може,
Вийде й правда? О, як правда,—
То й пошли їй щастя, боже!

СТАРОВИНА

Як полине в час півночі
Дума в рідну далину
І крізь млу поглянуть очі
На святую старовину,—

Виступають перед мною
Інші люди, інший світ,
Світ простоти і покою —
Стародавній заповіт.

Бачу хати: ні цеглини,
Ні замок не стереже:
Стіни з вільхи та вербини,
Правда двері береже.

Примх, іграшок і розкошей
З-за кордону не везли;
Не шпурляли дурно грошей,—
Та в кого вони й були?

Стереглись солодкі річі
Гірчаками підправлять :
Правду різали у вічі,
Щоб за вічми не брехать.

З страв отрути не робили,
Просто їли і пили,
І по-простому ходили
І по-простому жили.

На квітки собі папіру
Не хапались добувать :
Позичали — так на віру,
Щоб на віру і вертать...

Де ж ти щирість і простота,
Де без заздрости покій ?
Чую галас : «Злота, злота!»
Бачу хижство і розбій!

Дорогі у нас палати;
Але прадіди й діди
Не схотіли б з трун вставати,
Щоб вертатися сюди!

ЗАХИСТЯ

Надворі мете хуртеча,
Ліпе сніг в вікно;
В нашій горниці захисній
Вистигло давно.

Я посипав в клітку сім'я,
Воду наливав;
Але змерз маленький чирик
І співать не став.

Дай лиш, хлопче, оберемок
Дров, або хоч два :
Хай нам горницю потроху
Грубка нагріва.

І внесло хлоп'я моторне
Хмизу та скіпок ;
От взяли ми й затопили
Теплий комінок.

Бачу — полум'я палає
І тріщать дрова ;
Чую — горницю веселу
Грубка нагріва.

Самовар мій невеличкий
Парувать почав ;
Стрепенувсь маленький чирик
І співати став !

СОН

В пізній час важкої ночі,
В час злигодньої години,
Мати з горя і скорботи
Прихилилась до одрини.

Прихилилася й забулась,
У дрімоті їй приснилось,
Що з її малими дітьми
Несподіване зробилось.

Що лежать вони без руху,
Що вогнем вони палають ;
Що нещадної хвороби
Ліки вже не заливають ;

Що вона прохала бога
В світі все од неї взяти, -
Що є краще й наймиліше,
Та дітей її не брати;

Що вона із лонь без жалю
Тепле серце виривала,
Розривала й небіжчатам
На допомогу роздавала.

Сон важкий її порвався;
Стрепенулась і жахнулась;
Краще б спала, не вставала;
Краще б більше не проснулась!

Я крізь мури кам'янії
Серце матирене бачу:
Знав і я її злигодню,—
Сліз не стало, але плачу...

Ждала щастя ти багато,—
Щастя пилом розлетілось;
Стисни ж в лонях тепле серце,
Щоб до щенту не розбилось!

МАРИВО

Не крився пилом темний шлях.
В'ючись між нивами у полі,
Як кидав я мій рідний дах,
Щоб інше -десь шукати долі.

Тоді був ранок. Вітерком
Заледве дуло на рослину,
І бігла тройка холодком,
Баска,— без втоми і упину.

Вставало сонце й на лани
Збиралось глянуть, щоб побачить,
Як під огнем його вони
Почнуть, мов золото, маячить.

Минав я полоси житів,—
Передне позад подавалось,
А повоз мій летів, летів;
А сонце вгору підіймалось...

Уже пекучий день настав
І стало в повітрі рідіти;
Робилось душно,— я жадав,
Щоб де під деревом спочити;

Аж глянув далі — і зрадів:
Геть-геть за жовтими ланами,
Проміж тополевих рядів
Облямувалось берегами

Широке озеро. Над ним
Клини та явори качались
І тихо в поверху яснім
Гнучкими гілками купались.

Повисши в небі на крилах,
Клектала хижая орлиця
І, вчувши клекіт, в комишах
Ховалась боязкая птиця.

Скоріш мій візник, я сказав:
Скоріш вези мене до раю,—
Нема чим дихать; онде став,
А я з жадоби умираю!

Ударив візник коней враз:
Мій повоз швидше покотився,
Малюнок зближувавсь до нас,
Та тільки блідним становився.

А далі-далі і зовсім
Поблід і — мари́во пропало;
Замість його на місті тім
Колоссям жито хвилювало.

Косили лан жнивів густих,
Бряжчали вигострені коси;
Юрба в'язі́льниць молодих
Ішла з граблями на покоси

Ї співала пісню. О, смутна
Була та пісня, як руїни,
Як марно зв'яну́вша весна
Слізми обитої родини!

Ще довго їхав я... І плях,
І небо, й мари́во забулось,
Та тільки пісня на ланах
Мені ще довго, довго чулась...

З тії далекої пори,
Як те в весну мою робилось,
Немов з високої гори,
Багато років прокотилось.

Повз мене рушили ряди
Чогось жадаючого миру;
І все плівло, не знаті куди,
І все жило собі на віру.

Здавалось, морю б «загорись»
Сказав, то й море б загорялось;
Бо в кого кров кипіла,— скрізь
Чудовне мари́во ввижалось.

Тепер оглянувся я назад:
Юнаків роки зруйнували;
Незнаті де ділись чари лад
І де ті мари́ва пропали.

На все була своя пора,
І завжди так воно робилось,
Що те бере земля сира,
А те в нікчемність помінилось.

Так і від нашої весни
Одні zostалися руїни,
Та заповіт старовини —
Пісні чарівної родини...

СПОМИНКИ

(На могилу Н. Ар Кул - ва)

Північний край, сніги родини,
Убоге зело сірих нив
Та сине небо України
Ти в ранню пору помінив.

Сам з інших звичаїв і стану,
З душею щирою в той час,
Не по користь і не по шану
Прийшов ти здалека до нас;

Але, як щирий син природи,
Любив ти розкіш наших нив,
Річок прозорих чисті води,
Холодну темряву лісів.

О, скільки ми разів стрівали
З тобою зорю з темних гір
І в південь пристані шукали
В захисті нетрів і озір!

Палаца панського руїни,
Стара папірня на воді,
Вербовий човен, млин, долини —
Тягли до себе нас тоді...

Так і тебе нема вже з нами!
Захистя інше ти знайшов
І невеселими стежками
Свою крайницю перейшов.

А наша трохи запізнилась
Черга; та й наш недовгий час,
На небі зірка закотилась;
Іде крайниця і до нас!

ЛОСКОТАРОЧКА

Дише тишею долина,
Йде березняком дівчина;
Вбаче клечання — ламає,
Стріне квітку — вириває.

І ламала й виривала,
Пісню голосно співала;
Опізнилась і під нічку
Настигала чисту річку.

Чує: в повітрі з-за броду
Щось плеснуло темну воду,—
З жаху дівчина зомліла,
Каже: «Хто ти, темна сила?»

Їй озвалось: «Я та бідна
Сирота, що мати рідна
В очереті породила,
Нехрищену утопила;

Що взяли мене з водиці
Лоскотарочки-сестриці;
В тепле листя обертали,
Побратимою назвали.

Пестували і кохали,
В хвилях плавати навчали,
І тепер в лататтях з ними
Ми живем, як побратими.

Зверху небо нас синіє,
В глиб прозірну сонце гріє;
Вітер ліжко колихає
І діброва пісню грає.

Забарилася ти, нене,
Не приходила до мене;
День до вечора гуляла,
А про доню й не згадала.

Місяць хилиться низенько,
Йди відсіль, мое серденько;
Бо багато буде сварки,
Як спливуться лоскотарки!

Мати з жаху захиталась,
За гілки берез хапалась;
Не удержалась — упала,
Та й кущем калини стала.

От калина й виростає,
Літом низько опускає
В чисту річку темне листя
І зове в своє захистя

Рідну доню: «Доню, доню!
Я твою згубила долю!
Плинь до мене,— я близенько
Пригорну тебе серденько!»

Лоскотарочка не плине...
Восени ж, як всюди гине
Лист у жодної рослини,—
Кущ червоної калини

Грони ягід нахиляє
В чисту воду й поливає
Глиб кривицею своєю...
Змилуйсь, господи, над нею!

БРАНКА

Йде ловець, виносе сітку;
До землі його рука
Нахиля тернову вітку
І ладнає сторожка.

Стала б їсти, так глибокий
Сніг сугорбками замів
Й очерету ствіл високий
І бадилля реп'яхів.

Я на гілці колихаюсь,
Зневажаючи біду,
І співаю: «Ой піймаюсь!»
Ой нізачо пропаду!

Він принадою обмане,
Що посипав по сучку!
А під сітку мане, мане
Купка сизого мачку!

Я не втерпіла, скакнула,
Зачепила... сторожка,
Та й піймалась!.. обманула
Пташку вражая рука!

Зняв ловець зверх мене сітку,
Думав: визволю з біди,—
Поготую пташці клітку,
Та й пущу її туди.

І, впустивши, він щоранку
Повно їжі насипав,
Лив і воду; тільки бранку
На слободу не пускав.

Сіла я в кутку на жертці,
Крізь дротиночки гляжу
І тугу в маленькім серці
Стережу та й стережу.

В клітці все мені огидло;
Я згадала, як жила
По садкам; мовчать обридло
Й я цвірінкать почала.

Перш цвірінкать; потім стала
Розважатъ свою нудьгу
Й гучно пісню заспівала
На утіху ворогу.

З того часу, як згадаю
Рідне кубло у садку
Я співати починаю
Пісню болісну й тяжку.

Я співаю, як попала
У хороми на вікно,
Як я волю проміняла
На мачинкове зерно.

Сторож слухає і дума
Вчути радощі мої;
А в тій пісні галас сума.
Галас муки однії!

ЛИСТОПАД

Звелось літо і не знатъ,
Як день за днем минув,
І серпень дав, що можна датъ,
І вересень майнув...

Морозний вітер в гай і ліс
Подув з холодних міст
Й нещадно з дерева обніс
Червоножовтий лист.

І висне небо в ті часи,
Немов цинковий дах,
І стигнуть краплі від роси,
Як сліози, на гілках.

А ти, що осени настиг,
Та просвітку не знав,
Чи хоч єдиний лист зберіг,
За котрим жалкував?

І чи хоч краплю теплих сліз
Зоставив від весни,
Щоб плакати так, як плаче ліс
За вітром восени?

НЕ ЧУЄ

Я в нові одежини
Уберуся;
Вийду на дороженьку,
Подивлюся.

По дорозі дощиком
Накрапає;
Як поїхав мнаний мій,
Та й немає!

Виплинь з хмари, сонечко,
Верх долини;
Ой, вернися, серденько,
До дівчини!

Щоб долина весело
Зеленіла;
Щоб дівчина, плачучи,
Не марніла.

Хмара сонце застує
Ще й мурує;
Чи живий лиш милий мій,
Що й не чує?..

КОБЗАР

Мій кобзар — не той вояка,
Що колись в старовину
Вкупі з келепом і списом
Брав бандуру на войну.

Мій кобзар — не запорожець,
Що, одягнутий в шовки,
Грав, як стіни Трапензунта
Руйнували козаки.

Невидючий і убогий,
З бідним гралом за плечем,
Він чвалає полоханиво
За малим поводитрем.

І з двора у двір заходе,
На бандурі виграва,
І під дзики струн то псвасьму,
То про Лазаря співа...

«А заграй мені, кобзарю,
Про Підкову та Сомка,
Про Хмеля, про Дорошенка,
Ще й про грізного Сірка!»

«Ні, не знаю! Може грати
Попадевої біди,
Про Хому та про Ярему
Та хіба Сковороди?»

Як Чичіточка ходила
Гостювати до зятів?
Чи Міщанки чи Дворянки?—
Сих так я б тобі зумів!»

Грай, що хоч; бо й те ізгине
Гей, ізгине, як туман...
Грай, мій лірник невидючий!
Грай, останній з Могикан!

ЧОМ НЕ ДАЛИ ДОЛІ

Мамо, мамо! ви хвалились,
Що жили та й не журились;
Так чому ж ви вашій доні
Не дали своєї долі?

Сватав писар — ви раділи,
З москалем би заручили;
А спитать, то я б сказала,
Що Василечка кохала.

Круг мене весна пишиється,
Кожній травці любові сниться;
Квітка п'є росинку чисту
І шепоче лист до листу;

Сонце озеру сміється,
Коло рибки рибка в'ється,
Птах, що крихту серця має,
Милу піснею вітає !

А моя весна настала
Без привіту, та й пропала !
Мамо, мамо ! чом ви доні
Не дали своєї долі ?

1889

НІЧ Св. ВАЛЕНТИНА

Коло ліжка дорогого
Я звести очей не зміг :
Смерти дитятка святого
Не дрімаючи стеріг.

Знемогали рученята
І холонули ніжки :
Але карі оченята
Все горіли, як зірки ...

Все горіли, все горіли,
І, неначе повні дум
Невимовних, говорили :
«Нащо слівози, нащо сум ?»

Вроди тілечка малого
Я відсілб не заберу :
Тільце зглибне, та від того
Я душею не умру.

Близько мить моя : над мною
Херувими упадуть,
Візьмуть душечку й з собою
В райські кущі понесуть.

Але й там я не забуду,
Хто любив мене, й до вас
Прилітати з неба буду
У таємний ночі час...

Впала північ... Потухали
Іскри карих оченят,
І над ліжком зашурчали
Легкі крила янголят...

ЗОЛОТА БАНДУРА

(З народових оповіданнів)

Синім небом вкрита, нивами обвита,
Тягнеться слобідка над старим Дніпром;
Але на неї сонце і тепла і світа,
А Дніпро з подолу дише холодком.

У садки слобідка весело вгорнулась,
В вишні і калину вкутались хатки;
Під вагою ягід слива перегнулась
І горять, як червень, макові грядки.

Бачу я під згір'ям вулицю й будинок,
Станю і комору, клуню на току:
По зелених вікнах гайстри і барвінок,
І криницю й верби в вогкім холодку.

Думаю: будинок ставив пан заможний,
А хоч і не справжній пан, так старшина;
Бо такі оселі дба собі не кожний,
А хіба — у кого вистаче казна.

Так я собі думав; а тою порою,
Горблячись недужно на міцний ціпок,
Впоперек дороги тихою ходою
Близько поуз мене йшов старий дідок.

«А добридень, діду!» — «Та й добридень, синку!»
Я його до тину сісти попрохав,
Й на моє питання, хто живе в будинку,
Він мені цікаву дієпись сказав.

Він казав: пора та ще не за горою, —
Мабуть, і всього там буде чи не з рік,
Як в сьому будинку з зятем та дочкою
Жив уже доволі літній чоловік.

Але на бандурі вмів він добре грати;
Рано й пізно грати він на їй любив;
І пісням нікого не прохав навчати, —
Сам навчивсь і грало сам собі зробив.

Поки міч держалась, поти і жадобу
Щиру до роботи мав він; а вкінці,
Як померла жінка, всю свою худобу
Взяв та й передав він зятеві й дочці.

Маєток і стягу лугу дніпрового,
Поле і скотину, — все він їм оддав,
Та не дав бандури: тільки і святого,
Тільки й дорогого, що собі він взяв.

Та й беріг же лірник неоцінне грало!
Завжди воно висло в шані на стіні;
Сердивсь, щоб, крий боже, пилом не припало:
А щоб струн торкнувсь хто — е, вже, се ні-ні!

Йде, було, він зранку, сяде під вербою,
Що в ясну криницю, тріпотно глядить:
Вдаре по бандурі смілою рукою
І на струнах рідну пісню пробіжить.

Люди не минали хати чепурної,
Й хто старого діда-лірника не знав,
Хто його бандури не любив гучної?
І яких він тільки там пісень не грав?

Чи прочани пройдуть, а тоді багато
Їх ходило в Київ,— не минуть його;
Просять, щоб заграти: він загра про свято
І не стане грати іншого чого.

Хлопці та дівчата празником зберуться:
«Нам веселу пісню,— серце розігрій».
В лірника старого руки стрепенуться
І веселу грає ввічливо старий.

А приміте в кого ківш біди та лиха,
Він веселу пісню зразу закінча,
Сумної заграє бережно і стиха,
Так, що грядом ллються слъози в слухача.

Знав він і козацьких. Тих, було, згадає,
Так і сам не втерпе, серце защемить;
Слухає, як дума в дзиках замирає,
А слъоза на вії іскрою горить.

Й по сусідніх селах знали бандуристу:
І туди він грати іноді ходив;
Всюди його пісню, щиру і огнисту,
Мир невередливий слухати любив.

От і жив по всяк день в згоді і шанобі
Лірник невсипущий; а далі найшла
Хіть іти на прощу: так у Київ пробі
Тягне його сила з рідного села.

Треба хоч на старість богові молитись,
Йде прочан багато, й я туди піду.
«Та куди вам, тату, з ними порівнятись,
Ви уже старенькі, знайдете біду!»

Не послухав лірник; взяв своє убрання,
Та ціпок дубовий, щоб сміліше йти,
Попрощавсь з сім'єю; на саме ж прощання
Приказав бандуру пильно берегти.

День іде і другий, третій проминає,
Далі і неділя й друга утіка;
А про батька чутки нізвідкіль немає,—
Журиться і внучка, журиться й дочка.

Раз вечірнє сонце крізь бузок пробилось,
Вдарило на стекла промінням ясним,
А відтіль на стіну,— і позолотилась,
Зразу вся бандура золотом густим.

Струни перервались, і в той час таємний
Всій сім'ї здалося, що з бандури зник
І пробіг по хаті невимовно - темний,
Невимовно - тихий і журливий дзик:

«Ой, сів пугач на могилі,
Та й крикнув він: пугу!»

«Що воно бандурі, мамо, поробилось,
Що за невидима гра на її рука.
Ох, коли б та з дідом лихо не случилось»—
Мовила онука бліда й боязка.

Мама одвічала: «Бог його бороне
Од біди й напасти по усякий час!
Заспокойся, доню; то воно червоне
Сонечко промінням вдарило на нас».

Не було надії в матернім одвіті;
А на те й прочани сповістили їх:
«Приказав вам батько довго жити на світі;
Він уже царствує з тиждень у святих.

Ми прийшли з вечерні: він нам і говорє:
«Помирати буду, занедужав я;
Та нема бандури, горе ж мое, горе,
Де моя бандура, де ж вона моя?»

Помирать не страшно: всім нам помирати;
Не втечеш від смерти; та як би хоч раз
На моїй бандурі голосно заграли;
А заграв би гучно я в останній час:

«Ой, сів пугач на могилі...»

Ми йому не вірим,— завжди він шуткує;
Кажемо: вставай лиш, час уже тепер
Сісти за вечерю: а старий не чує,—
Миттю похилився з лави та й умер».

Отоді вже тільки вся сім'я дізнала
Правду непорушну по примітам тим,
Що душа їх батька Пугача заграла,
Як бандура вкрилась світом золотим.

НЕРОЗУМНА МАТИ

На степах зелених вітри загуділи,
Вітри загуділи, тирсу похилили.
Похилилась тирса, бо вже добре знає,
Що наш край веселий віку доживає;
Що настиг Текеля Дніпрові пороги,
Що скоро погинуть козаки - небоги;
Що стали москалі Січу руйнувати,
В сурми засурмили, вдарили в гармати.
Січа замовкала, Січа замирала,
Гей, велику смуту дітям залишала!
Вдарилися діти в Тилигул до лямі;
А ми все лугами, та очеретами.
Нас Дніпро розносив; нас степи вкривали;
Нас луги од спеки і людей ховали.
Й де не опинилось бідних небораків?
Бігли ми й до Турка і до Австріяків;
Бігли й до Мальтизів і до Анатолі,
Щоб шукати щастя, щоб шукати долі.

І шукали долі, та того не знали,
Що з Дніпром та з степом ми її сховали, —
Вдруге заховали; а про те й забули,
Що ще та й недавно Січу нам вернули.
Гей, ти Січе — Січе, нерозумна мати,
Чом ти не зуміла віку протягати?
Гей, ти Січе — Січе, що ти наробила,
Що й сама пропала, та й дітей згубила!

НЕДОРІД

Чом не спиш ти, сиротино,
В пізній ночі час?
Спи тихесенько, дитино:
Бог не спить за нас!

Вчора я проголодала
В горі та журбі,
Так тому і не давала
Молочка тобі.

Недорід у нас: нічого
Поле не дало;
А коли й зійшло у кого, —
Сонцем попекло.

Так тепер, хвалити бога,
Цар звелів дарма
Дати хліба, скільки змога,
У кого нема!

Спи ж, мале моє, тихенько;
Завтра про біду
Ми забудемо; раненько
В волость я піду.

Хай запише писар в книжку
Позив мій, як зна,
То й мені дадуть потрішку
Борошна й пшона.

Я горща води нагрію,
Вкину галушок,
На підсмажечку олію
Чи сальця шматок.

Втихомирся ж, сиротино,
В пізній ночі час,
Та й засни, моя дитино:
Бог не спить за нас!

1892

НЕЗАБУТНЯ

Глухої ночі в пізній час
На ліжку пишному ти спала...
Давно те діялось у нас,
Давно тії пори не стало!

По плечам марморним твоїм
Збігали коси, як потоки;
Нерівно полом'ям жарким
Горіли, завжди бліді, щоки.

Округ тебе чарівні сні,
Як вітреці в гаю, літали
Й на свято пишної весни
Іти з собою зазивали.

Тоді ввижалася тобі
Квітками всипана дорога,
Гаї, озера голубі
І яр широкого полога.

Од того часу мрії святих
Багато весен пролітало;
Ані тебе, ні снів твоїх
Уже давно, давно не стало!

Куди ж ті весни пронеслись,
Куди ті мрії подівались,
І де юнаки, що колись
Перед тобою уклонялись?

Тебе один я не забув;
Один я пам'ятую милу,
І щоб ні діяв, де б ні був,
Твою провідаю могилу...

Я довго плакав, та не став
Даремно сліз гарячих лити,
Як, все ізвідавши, дізнав,
Що вік не солодко прожити.

А якби йшли години злі?
Так, може, й краще ти зробила,
Що, все забувши на землі,
В могилі тихо започила!

ПОБРАТИМА

Верба моя срібна! Вітвяну і чисту
Зростили тебе не діброва, не ліс:
Була ти ще гілка, без жодного листу,
Як я тебе в вербну неділю приніс.

Я зрізав і верх і кінець у стволині,
Дубці невеличкі круг тебе вломив,
І проміж кущами сухої калини
На грядці у землю холодну встромив.

Встромив, та й покинув на божую волю
Пускати коріння й рости, чи всихать
Одній без призору, а сам свою долю
Завіявсь по білому світу шукать.

З тієї пори позагинуло стиха
Заледве не все те, що з нами росло;
А що і зосталось, то в неміччі й лиха
Багато з собою на плечах несло.

Край милий згадав я тієї години,
Згадав батьківщину, й схотілось мені
Побачити і небо і землю родини,
Де в radoщах перші побачив я дні

І в город мій рідний прийшов я. Стрівалось
Багато народу, та тільки що тих,
Хто з нами тут ріс, я не бачив: здавалось,
Серпом та косою позрізано їх.

Знайшов я город наш: стоїть запустілий,
Тини поламались, садок погорів...
А де ж та вербиця, той паросток милий,
Що я колись в землю отут садовив?

Не паросток вздрів я: на грядці стояла
Унизана листом висока верба;
І вогкість і тиша кругом царювала
Під гіллям зеленим рясного стовпа.

Зрадівши їй, буцім коханій дитині,
Сказав я: «Вербице, здорова була!»
Й здалося, неначе і знизу й з вершини
Вона свої гілки до мене тягла.

Пішов я під гілки; верба опустила
Над мною і низько і бережно їх,
Од сонця пекучого голову вкрила
І хаяла¹ в листях зелених своїх.

¹ Пестила.

«Так ти, мое древо, того не забуло,
Хто дубчиком в землю тебе посадив?
А людям же все те, як в морі, втонуло,
Що зміг я зробити і що я зробив!

Пошли ж тобі, боже, коріння могуте
І силу велику в зелених гілках,
Щоб легко ти зносила сонце пекуче
Й тепло тебе гріло б на мерзлих грядках!»

МАСНИЦЯ

«Жінко! люди говорили:
Масниця зайшла;
А млинців ще ми й не їли,—
Може б ти спекла?»

— Ну, нехай! як буде з чого,—
То тоді й кажи;
А теперечки гнідого
В сани запряжи;

Ідь у город, та в крамниці
Набери всього:
І олії, і мукиці,
І того й свого,—

Ось карбованець!— Радешній
Іде чоловік,
Каже: «Боже мій справдешній!
Дай же довгий вік

Тій громаді, за торішній
Присуд, що дала,
Щоб шинки на віки вічні
Вивести з села;

Без шинків вільніш народу
Зводити кінці;
Бо хоч п'єм тепер ми воду -
Так їмо ж млинці!»

Іде далі мій небога,
Баче хуторок;
Коло хутора дорога
І, як слід, шинок.

У шинку розмови чути,
Чути гвалт і крик...
«Чи заїхать, чи минути?»
Дума чоловік.

«Та заїду вже погріт'ся!»
Двері відчинив,
Попрохав води напиться,
Та рубля й пропив!

Отака йому причина:
Як пропив, то й спить;
А надворі хуртовина,
А мороз кипить!..

День почавсь; дітки вставати
З печі почали,
Та у матері прохати
Млинчиків вчали.

А у неї серце б'ється,
Сну їй не було,
Що старого, їй здається,
Снігом замело!..

ОРЛЯЧИЙ СОН

Спить орел на темній скелі
І покій царя свого
Хають сосни, що, як релі¹,
Густо виснуть крґг його.

Спить орел не ворухнеться,
Мов трава в південний жар;
А у сні йому здається,
Що летить він вище хмар;

Що під ним степи широкі,
Повз дороги могилки;
У ярках терни й глибокі
Дишуть холодом балки;

Що без пам'яті татари
Мчаться в зеленях степів;
А вдогін їм, наче хмари,
Лави бравих козаків.

Тріпонуєсь орел крилами,
Вгору голову підняв
Й клекче: бенкет перед нами
Буде десь з татарських страв!

Тихо знявсь орляка з скелі,
Сизі крила розпустив
І од скель в степи веселі
Попід хмарами поплив,

Тай подався в Дике - Поле,
Верстви й милі пролетів;
Баче: поле всюди голе,
Ні татар, ні козаків...

¹ Як гойдалки, колиски.

Тільки й чутно, що з тернами
Зашелеще вітерок:
Тільки й видно між кущами,
Що гадюччя й ящірок.

Розпластавсь орел на крилах,
В небі крапкою дріжить;
Крів кипить в орлячих жилах:
Жде він—ворог побіжить...

Аж піднявся вітер буйний,
Понад степом полетів;
Рвав кущі й траву розруйний,
Та орлові й загудів:

«Не побачеш, орле брате,
Що ти бачити ізвик:
Поле, славою багате,
Втихомирилось навік...»

Вітер далі й далі мчався,
Все щось жалібно гудів;
А орел до скель подався,
Та проклін всьому клектів...

НАД ПОТОКОМ

По зеленому садочку
Гожа дівчинка іде
І квітки зриває з грядок,
Та в передничок кладе.

Рве і ружу й незабудки,
І любисток молодий;
Рве без ліку, рве без жалю
Жоден паросток хиткий.

І як рвала — все співала
Пісню весело вона;
Бо її малому серцю
Усміхалася весна...

Збігла дівчинка з сугорбка
До долини на потік,
Щоб розкидати на ньому
Жмутки зірваних квіток.

Кида ружу й незабудьки,
І любисток молодий...
Не пустуй, моя пустушко,
Не розкидайся — постій!

То ж ти віру, то ж надію,
То ж коханнячко своє,—
Все ти кидаєш потоку,
Що краще в тебе є!

А як ружу і любисток,
Йї незабудьки голубі
Понесе потік з собою,—
Що зостанеться тобі?..

І на жах мій заспівала
Пісню весело вона;
Бо її малому серцю
Усміхалася весна.

ВОВКУЛАКА

(Народове казання)

Колись у нашій слободі
Пішли не знать які розмови,
Що всі хазяйства у біді,
Бо щось не доють корови.

Ще ввечері, то й так і сяк,
Повільно трохи подоїти;
А вже уранці, то ніяк
Не можна й краплі націдити.

Відкіль взялась така біда,
Хто мирові в хазяйстві шкоде,
Хто тих коровок забижда,—
Нікому в розум не приходе.

Та вже дізнавсь — таки один,
Нехай йому од миру дяка,
Павло — тутешній селянин,
Що робе шкоду вовкулака.

«Стривайте, каже чоловік:
Я згодіяти дам пораду,—
Він ніччю швандяти ізвик,
Так ніччю я його й засяду».

Пішов ще звечора Павло,
Сів за ворітьми на ослінці;
А щоб не холодно було,
Натяг сіряк, та й каже жінці:

«Іди ж ти, жінко, в хату спать,
Та з хліва випусти собаку;
А я зостанусь дождать
Отут, щоб злапать вовкулаку».

Ну, то й сидить він; але зирк,—
Аж щось іде прямцем до його.
Павло від жаху ні чичирк,—
Так те озвалося до його:

— А що ти робиш тут, Павло?—
«Та я... та я... сидю та й тільки!»
— Та тільки всього і було?
Ну, то й сиди собі, хоч скільки!

Сиди ж ; сиди, та не вставай,
Аж поки сонечко не встане;
А світом встань; та спать лягай,
Якщо й до тебе сон нагляне!»

Сказавши се, воно пішло
Прямцем по вулиці від його,
І як сховалось, так Павло
Не став боятися нічого.

«Стривай же, каже, вражий син,
Стривай, проклятий вовкулака!
Хіба ж вас десять? я один,
То й ти ж один тут, розбишака!»

Отсе сказав Павло, та й мав
Скоріше бігти навздогінця;
Так де ж тут бігти, як пристав,
Мов камінюка, до ослінця.

Пристав та й тільки чоловік!
Підніме руки, ноги зложе,
Поверне й голову на бік;
А ввесь піднятися не може!

Крутивсь - вертівсь, туди й сюди,
Та вже як божий світ занявся
І встало сонечко, тоді
З свого він сідала піднявся.

Піднявсь, та в хату як шмигне,
А в хаті жінка - цокотуха,
Немов свята, кудельце мне;
А там роззявила вже вуха!

Старий мовчить. Вона б зараз
Присікалась його питати:
Та що, та де, та як? щоб враз
Усе, що діялося, знати.

Так не таківсьбкий чоловік,—
Зирнув, та й каже господині:
— Коли ти хоч короткий вік
Скінчатъ, як слідує людині,

Так не чіпай мене,— дивись:
Он, бачиш, висне мотовило?
Так щоб воно, бува, колись
Тебе по спині не хопило!

ПІД ВЕЛИКДЕНЬ

Може б, мамо, ви нам з ласки
Та дали святої паски,
Ще й червоних яечок,
Що красили про діток?
— Постривайте: свято в мене
Буде завтра посвячене;
Завтра янголи з небес
Скажуть вам: христос воскрес!
І вже час той недалечко,
Що покотиться яечко,
Й ви погонитесь за ним
І червоним і ясним.—
Позаснули хлопчєнята,
Й снітьсє їм, що янгєлята
Кличуть голосно з небес:
«Годі спатъ: христос воскрес!»
І що пада недалечко
Коло їх святе яечко,
А на сході світ зорить,
Сонце плине і горить!

ПОХОРОНИ

Йшов я по городу в грязь і непогоду;
З хмар безперестанно дощ хлюпотів
І не стрівалось нікого народу,—
Вітер холодний гудів та гудів...

Тихо з-за шпилью на биту дорогу
До кладовища повертував вниз;
Бачу: труну, непокриту й убогу,
Хлопчик-погонич на йому повіз.

Прості і бідні були похорони:
До упокою їх причіт не вів,
І не співали, не били й у дзвони;
Ані хреста, ні святих корогвів.

Тільки й родини труну проводжало, •
Що, дрижучи під дощем, до кісток
Змокши дівчатко її обіймало,
Мов ту гіллячку засхнувший листок.

Повоз доїхав якраз до могили,
Грабарі стиха труну підняли,
Бережно в землю її опустили,
Яму зарили і горбик звели.

Дівчинка мовчки і бліда стояла,
Поки не вкрили могилу аж вкрай;
Тільки ж що вкрили, як камінь, упала
Й крикнула: «Матінко рідна, вставай!»

Галасу дітського мати не вчула,—
Так і замер він проміж домовин,
Й знову підвода назад повернула
В клекіт щоденний мурованих стін...

1893

НА ВЕСНІ

Проблищали, як ті крапельки роси,
Й пролетіли, наче вітер, ті часи,
Як круг тебе тут, і пишна і ясна,
Царювала несподівана весна.

З гір в долини віяв свіжий вітерок,
Шурготів в ярузі бішений потік;
В різні фарби одяглися квітки
І до гнізд злітались з щебетом пташки.

Щоб робити у природі щирий рай,
Рано з сонцем ти під сонцем шла у гай,
І як зорі ллють на свіжий лист росу,
Ти на все лила розвагу і красу.

• Де твої ступали срібні підківки;
Там сміялися і травка і квітки;
А під променем жарких твоїх очей
Заливався без угаву соловей.

І тепер тут грає сонце золоте,
І тепер така ж весна кругом цвіте,
Та без тебе плачуть гори і луки,
І діброви, і зелені береги.

Квітка хоче на ушко тобі сказати,
Що вона тебе бажає привітати,
І, піднявши вгору дзюбики свої,
«Чом не йде вона?» тбохтбохчуть солов'ї...

ЖМУТОК

Досяг він схований свій жмуток
Давно пожовкнувших листів,—
Старий і дорогий здобуток
В безодню сплинувших годів.

Огнем палив той жмуток руки,
Бо, беручи його, він знав,
Що, повний тріпота і муки,
В останній раз його він брав.

Ось розгорнувся лист закритий,
Дорогий лист проміж всіми;
То лист від милої, облитий
Колись гарячими слізьми.

Вона писала: «Сонце сходе
І світ ясний на землю лле;
А понад мною ніч заходе,
Що людям світу не дає!»

Вона йому казала: «Друже,
Веселий погляд мій погас;
В немічних грудях ние дуже
Важкою вразою підчас.

Ти знаєш сам, що в іншу пору
Як сон очей, було, біжить,
Я без омани і докору
Уміла вірить і любить.

Тепер, коли що ти згадаєш
Заглянуть іноді сюди,—
Своєї лади не пізнаєш,—
Так краще чекай і не йди!»

І стиснув він листа рукою,
До його чолом припадав...
Що ж, мила, здійлось з тобою,—
Пожовклий жмуток не сказав!

ТРИ ДОРОГИ

На світ прийшов я, щоб в світі змігти
Легшу дорогу до долі найти.
Дітство пробігло, і з рідної хати
Весело вийшов я долі шукати.

Вийшов, та й бачу, що прямо з-під ніг
Шлях у триручче далеко побіг...
Думаю: як би щасливу дорогу
Вибрати з трбох, що лягли по пологу?

Взяв я правою і єю пішов
Сміло, мов тут уже й долю знайшов.
Пахло весною, земля парувала;
Крізь її кору трава пробивала

Жилки листочків своїх молодих,
Вогких і сяйних од рос золотих;
Хмари по синьому небу не плили;
Снігом холодним яри не білили;

З норок глибоких до теплого дня
Лізла купками мала комашня...
Далі ішов я: озера блищали;
Крилами крячки об воду черкали;

Проліски лізли крізь корні вільшин,
Лист пробивався із сірих стволин...
Бачу й дивуюсь: що далі, то більше
Стали ярини й жита зеленіше,

І починає трава до колін
Лізти по взбіччях веселих долин.
Прямо іду я, доходжу до гаю,—
З гаю веселого, наче із раю,

Теплим подуло в мене вітерком,
Вкрилося листями древо кругом;
Сонце весняне світило і гріло,
Послінь в землі і тягло й золотило;

Тисячі пташок в убранні весни
Пісні тріщали свої голосні
І величання природи вражали
Тими піснями, як вміли і знали.

Думи мутилися, кидало в жар...
Повний святих і невідомих чар,
Далі б ішов я, так ось перед мною
Шлях заставлявся крутою горою,

Й ходу крізь неї ніде не було...
Щось мене сумом і жалем взяло
І, як крізь сльози, душі говорило:
«Все пропадає, що серце любило!

Думку про весну од себе жени,—
Вдруге не вбачиш своєї весни!»
Треба було мені знову вертатись,
Іншого шляху до долі питатись.

Я і вернувся, трируччя знайшов,
Ліву дорогу узяв і пішов;
Сонце над нею пекло і горіло,
Рослін¹ без жалю, як кипнем, варило;

Ані хмаринки, нема й вітреця;
Вогкість зцілюща не йде з озерця;
Те, що недавно з землі вилізало,
Витяглось вгору і спат² починало.

Йшов я все далі. Зелені жити
Силу з землі перестали тягти;
Вниз похилилось високе колосся
Й золотом з верху до корня взялося.

Спішно піднявшись на ранній зорі,
З косами йшли на жнива косарі;
Коси від жодного маху блищали,
Різали колос і дзвінко бряжчали.

¹ Полог — долина.

В поле далеко веселі й гучні
Дужих в'язальниць летіли пісні...
Потім вже й коси бряжчать перестали;
Важко у копи снопи полягали;

Й ті, що колоссям пишались, лани
Спали в сухій і убогій стерні...
Далі не йшлося; та вже перед мною
Й шлях заставлявся крутою горою...

Де ж воно літо? І літо пройшло!
Щось мене сумом і жалем взяло
І, як крізь сліози, душі говорило:
«Все пропадає, що серце любило!

Шлях ти далекий зробив, та дарма:
Долі твоєї тут, мабуть, нема!»
Жаль було й літа: а треба вертатись
Іншого шляху до долі питатись.

Я і вернувся, трируччя знайшов
І по середній дорозі пішов...
О, то найгірша тяглася дорога!
Вкрита грудками і зелом убога,

Вся у тумані, кальна і смутна,
Не звеселила б нікого вона!
З поля вже забрані жито й пшениця,
Даве стодоли багата пашниця;

Ключ за ключем голосних журавлів
В вирії далекий давно пролетів;
Гнеться під вітром вершина дубова,
Плаче й сумує за листом діброва;

Плаче й сумує діброва, а сніг
Білою скатертю по полю ліг...
Вітром і хололом дише від його,
Втішити серце не знайдеш нікого.

Серцю прихильних немає уже;
Що ж після нас прийшло,— те нам чуже.
Все нам чуже тут — природа і люди:
Холодно, темно і сумно усюди!

Гони пройшов я і взяв мене жах
Вмить перенявся холодний мій шлях,—
Край його чорна бескеда лежала
Й темрява землю кругом облягала.

Іншого шляху я більше не знав
І над безоднею каменем став;
А невідома, таємная сила
Із-за безодні мені говорила:

«Долі позаду ти більше не жди,
Через безодню безбоязно йди
І не жахайся тієї дороги,
Що поведе тебе в інші пологи!»

Глянув я прямо; а прямо зорить;
Віра веде мене в світ, що горить...
О, якби там та не стало зорити,—
Краще було б нам і в світ не ходити!

1894

ПІСНЯ

Ранньою зорею
Козаки вставали,
Зброєю готували,
Коней посідляли;

Коники заграли,
Козаки майнули;
А за козаками
Й радощі минули...

Де ж вона та стежка,
Що до хати йвася
Від мого садочка
Весело тяглася?

Все я виглядала,
Все я його ждала;
А тимчасом стежка
Терном заростала...

Вийду ж я у поле,
Та орла побачу;
Дику мою птицю
Вбачу та заплачу.

Заклекчи з - під хмари, —
Він тебе почує,
Що його дівчина
Все за їм сумує.

Птиця моя дика!
Полети по - волі
До мого Івася,
Що гуляє в полі.

А не схоче вчути, —
Ти вже догадайся,
Та до мене, орле,
Краще й не вертайся!

ЧУПРИНА

Стрівся з кумом кум та й каже:
«Що се, куме, за причина,
Що у тебе незвичайно
Настовбурчена чуприна?»

Одвічає кум до кума:
— Тее значе, що згодився
Я на ярманок поїхать
Та старій і похвалився.

А вона за ту новину
Ухопилась, як за вітку, —
Тягне з прискринку дуката
Та й кладе в мою калитку.

За свого мені дуката,
Каже, ти купи чоботи,
Та з сап'яну, та червоні,
Та хорошої роботи,

Щоб блищали так, як сонце!
Не пропий же, та не гайся;
А процвиндриш копитала,
Так додому не вертайся!

Я на ярманок приїхав;
А живіт і розходився;
Люди кажуть, щоб до шинку
Швидше їхав, та лічився.

Там, спасибі їм, давали
Все якогось ліку з перцем,
Поки й справді з того ліку
Не полегшало під серцем.

І zostалися у мене
Копитали невеликі,
Так, що жінці тільки й стало
На гарненькі черевики.

А вона на їх лукава
Й подивитись не схотіла:
«Де чоботи, де сап'янці?»
Та чуприну і вхопила...

І тебе я, куме, раю:
Стане жінка турбувати,
Щоб купив ті їй чоботи, —
Не берися купувати!

ОСТАННІЙ З МОГІКАН

Іде чумак заморений,
Курою покритий;
Іде шляхом - Сагайдаком
Помимо ракити.

Не б'є чумак волів своїх,
Бичем не махає:
Іде собі та ввічливо
Ракиті гукає:

«Ракито ж ти, ракитонько!
Рясне твоє листя
Сховай мене й волів моїх
До себе в захистя.

Один я йду,— товаришів
Шукав, так немає:
Старі степи зруйновано
Й чумаки вмирає».

Гука чумаки закурений;
А яструб з ракити
Одвічує: «Широкий степ,
Та тісно прожити».

Колодязі рандовані,
Вода висихає;
Воли ідуть, та все ревуть,
Що паші немає.

Гей-гей, воли, воли мої,
Воли круторогі!
Покопані й поорані
Чумацькі дороги.

Уже ж по тим доріженькам
Нам хур не возити:
Востанне ми до Криму йдемо,
Та й годі ходити!

КЛЕЧАНА НЕДІЛЯ

Добрим людям дав бог свято;
А роботи ще багато:
Треба й хату чепурити,
Треба й призбру поновити.
Потім того на подолі
Ми нарвемо трави доволі;

В лузі клечання зламаєм,
Чебрецю понариваєм,
Ще й кануперу і м'яти,
Щоб у хаті діл заслати.
Над ворітьми, до притики,
Заткнемо гілля осики,
Щоб в їх відьма не ходила,
Людям шкоди не робила.
А тоді кажу, Андрійку,
Дми та дми у жоломійку;
Бо тоді одна робота,
Щоб тягти дуду до рота,
Та по запічкам никати,
Та мандрики¹ витягати.
Краще ти в нове гарненько
Одягнись і йди швиденько
В божу церкву, та зарані,
Бо тепер святки — клечані;
А валандаться не гоже;
Та гляди мені: крий боже,
Цілий тиждень ти на річку
Не ходи ні вдень, ні в нічку!
Бо там грають з осокою
Лоскотарки під водою,
І почнуть цікаві лади
Підмовлять тебе до ради;
А потім, як вже обманють,
Та в садки свої заманють,
То й порвуть тебе на шмаття,
Щоб закидати в латаття.
Може, я того й не вбачу;
Але все ж таки заплачу,
Як почую: «Ой, Марійко!
Згинув в річці твій Андрійко!».

¹ Сирники.

ГОРА

Стоїть гора високая,
Та й світ заступає,—
Кому ж воно той божий світ
На світі мшає?

Гора моя, гора моя,
Гора крутобока!
Аж в небо ти змагаєшся,
Як дума глибока!

Простір тобі великий є,
Та й нам його треба;
Не застуй же вершиною
Ні сонця, ні неба,

Щоб можна їм і нас було
Теплом обливати:
Обридне ще й в сирій землі
Без світу лежати!

ПОПІЛ

Я не дивуюся тому,
Юначе, силами багатий,
Що ти весіллю одному
Радів би віки слугувати;

На те в тобі і кров кипить,
На те твій вид здоров'єм лише,
У очах полум'я горить,
І сила грудями колише.

Але той бішений потік
Несе і радощі, і скруту,—
Так пий з його зцілющий сок
І геть розхлюпуй злу отруту.

Направ свій човен так, щоб він
Не в нетри плинув по потоку,
А ніс тебе в раї долини,
У пристань тиху і глибоку...

І довго, довго човен біг,
Все між бездонями хитався,
Поки до пристані настиг
І вітром більш не колихався.

Там подорожній захотів
Зирнуть на кинуту країну,
Та і жахнувся: ряд років
Поруйнував йому родину.

Де ділись ті, що силу й міч,
Мов що нікчемне, розкидали;
Що ніч у день, а день у ніч,
Як божевільні, повертали?

Де ті, що шаною жили
І перед владою вклонялись;
Хіття до праці не несли
Й по горло в золоті купались?

Пропало все воно в гурті:
І шана й влада, міч і сила,
Без міри золото, та й ті,
Що всім безсумно володіли.

А хто жадав собі за смак
Згинати спину перед сильним,
Уже не в'ється, як черв'як,
Над його попелом могильним!

ОГИР

На просторі і на волі
Мчитьс'я огир в Дикім Полі;
Поле дике. та й в коню
Море полум'я й вогню.

Поводи й узда у його,
Наче з золота ясного,
І стремена і сідло
Лиснуть карбами, як скло;

Ще й попона з кармазину
Перекинута на спину;
Але блиск того добра
Криє негідь і кура.

Все пошарпане, побите,
Кров'ю чорною облите...
Огир бігу не спиня,—
Страшно глянуть на коня!

Ось на терен він наткнеться,
Ось на камінь він спіткнеться;
Упаде ж він, упаде
Й нізавіщо пропаде!

Неудержний, неслухняний,
Кінб - арабець, кінб огняний!
Де, кажи, хазяїн твій,
Запорожець молодий?

Чи в степу, чи коло стана
Ти свого покинув пана;
Й нащо кинув ти його
Помирати одного?

Кінб ірже, та не говоре,
Тільки з вітром в гоні споре,
Тільки землю б'є в одвіт,
Не жаліючи копит;

Все летить, летить тернами,
Будяками, бур'янами,
По бескедам і ярам
В здобич беркуту й орлам...

РАКИТА

Густими гілками покрита й повита,
На райській долині стояла ракита
Розкішно і пишно. Батьки не зазнали,
І хто і коли ту ракиту саджали.

Верхи її сонце південне палило,
Кругом її вітром гарячим варило;
А в гіллі й під гіллям жили невиводно
І тінь заспокійна і вогкість холодна,

Під срібнозеленим ракитячим листом
Ховалися птиці: і івілга з свистом,
І одуд чубатий з сумовним дудінням,
І божая бджілка з веселим гудінням.

Стояла ракита рясна без поміхи
І втомленим людям, і птиці для втіхи,
Поки не наплинула чорная хмара
Й торохнули в дерево блискавка й чвара.

Відразу й без жалю розруйнії сили
Зелену й хорошу ракиту розбили,
І замість недавно міцної рослини
Зостались нікчемні горілі руїни.

О, горе, ти горе! чого без розбору
Ти ломиш і вжиток і вроду не в пору,
І нащо минаєш багато на світі
З того, що давно тут пора б скоренити?

ЛЕБІДЬ

Гордовитий, повний сили,
Розсікаючи траву,
Плавав лебідь білокрилий
По глибокому ставу.

Й пливучи під темним дахом
Вілх і віра кущів,
Все чогось ховався з жахом
Від таких же лебедів.

І як в вирії в пору ранню
Гурт лебедячий летів,
Він немерзнучу ковбаню
Покидати не хотів.

Плавав лебідь на роздоллі;
А щоб вирія знайти,
Прагнув тільки волі, волі
Та спокою в самоті.

Не журилась птиця дика,
Що за днем то день і гас,
Як згасає все одвіка;
А прийшов останній час,—

Заячав мій лебідь білий,
Вгору голову підняв,
Стріпонувся і без сили
В хвилях крила розпластав.

Так, в той час, як настає
В самоті його кінець,
Гордовито умирає
Непривітаний співець.

АНГЕЛ СМЕРТИ

Хто б не був ти: сильний світа
Велет той, перед котрим
Без привіта і одвіта
Ми занедбано стоїм!

Хто б не був ти: старець бідний,
Що не знає, нащо й як
Примостити в скриньці мідній
Десь завгоряний п'ятак;

Хто б не був ти: юнак смілий,
Зачарований кругом,
Лада в шаті сніжнобілій
Коронована вінком,—

Не жахайтесь ви сили,
Що не знать в котрий час
Налітає від могили
Несподівано до нас.

То оману, то дурницю
Нам малюнок написав,
Що таємну чарівницю
Кістяком колись вважав.

Тая сила ангел божий,
Як всі ангели його,
Духом смирний, видом гожий,
Вірний кмет¹ царя свого.

Темним флворесом² повитий,
Проміж нами він літа,
Кладучи покою міти
На змовкаючі уста.

¹ Слуга.

² Флворес — траур.

І говорю: «Якби жало
Те, яким я жалю вас,
Та вражати перестало,—
Пожаліли б ви не раз!

Я беру з землі нікчемність
Ту, що долею зовуть,
І веду вас у таємність
Світу іншого, ніж тут...

Так літа посланець божий
З краю в край і день за днем —
Той і люблячий і голий,
Що натще ми смертю зєм.

ПРИМІТКИ

Друга збірка віршів Щоголева «Слобожанщина», що вийшла у світ в день похорон поета, складається з віршів, писаних в більшості ще у 80-х роках, як про це свідчать дати під деякими віршами, деякі з них позначені роком видання першої збірки «Горскло» (1883). Можна гадати, що уже до 1891-го року, за виїмком кількох віршів, пізніше написаних, збірка була готова,— про це говорять нам листи Щоголева, в яких він згадує збірку віршів «На Слобожанщині». Але ж видавати її у світ він не поспішав, даючи з неї окремі вірші (очевидно, на прохання редакторів) до різних часописів — до галицької «Зорі», «Складки», «Харьковских Губернских Ведомостей», «Южного Края» і т. д. В увагах до цих публікованих віршів, в статтях про Щоголева в місцевій пресі, ми раз-у-раз зустрічаємо згадки про «Слобожанщину».

Невеликий успіх першої збірки в публіці розхолодив поета, і поспішати з виданням другої збірки він не мав бажання, потерпівши до того ж на першому виданні, як він сам признається, триста карбованців збитку. Крім того, всупереч тодішнім літературним обставинам і купівельній спроможності українського читача, упертий поет лишився вірним собі і згоджувався випустити книжку в пристойному лише вигляді, щоб вона була «в оболочке, соответствующей заключенной в ней работе». Старий естет і в цьому технічному питанні ішов проти «течения», не рахуючись з практикою видавання українських книжок.

Справа з друкуванням чи власне з підготовкою «Слобожанщини» до друку досить повно висвітлюється в листуванні поета з харківськими знайомими — Беліковим, Шименовим і редактором альманаху «Складка» Ц. Білиловським. Беліков в своєму листі до Щоголева, пояснюючи причини млявого продажу «Ворскла», вказував на тяжке становище українського письменства «Ворскло» издано чудесно, но дорого. При отсутствии у нас своей литературы, своей читающей публики, рекламы, своей критики мы не можем издавать книги дорогим изданием. Нам нужно ширить книгу как можно более, чтобы ее читал и сельский учитель, и студент, и писарь,

и грамотный крестьянин. В особенности это важно по отношению к классикам, к которым я причисляю и вас. Взгляните: весь Шевченко издан и продается за 35 коп., и их покупают, их читают, и слава богу... Дорогое роскошное издание Тараса в 10 рублей, изданное в количестве 100 экземпляров несколько лет тому назад (еще при Костомарове), до сих пор еще не распродано... В такому ж тоні писав до Щоголева і Ц. Білиловський, принаймні, ми маємо відповідь Щоголева, де він різко і рішуче не згоджується на дешеве видання «Слобожанщини». Вважаючи, що 1 карб. 75 коп. за примірник ціна невисока, висловлюю далі Щоголів ряд дуже типових для нього думок: «Кропивницький стоить не 35 коп., а 3 рубля 50 коп., да и Ваша «Складка» не 35 коп. Что же дорогого 1 р. 75 коп. Но издавать книгу на библе, подобно дурацкой «Энеиде» или не менее дурацким байкам Глебова, произведенного галичанами в генералы от поэзии, и сунуть эту книжку офене в коробку рядом с Бовою и Ерусланом — я на те не згоджуюсь! Цур йому! краще порвать та і кинуть, если нет иного сорта читателей на рублишку...

Я желаю, чтобы ее без гадливости могли держать в вымытых руках и человек образованный, и благовоспитанный юноша, и добронравный семинарист, и приличный хutorянин, и мечтательная дочь священника, и хорошая гимназистка; а всех таковых при 20 миллионах нашего народа, найдется, думаю, больше 25. Нет, тысячу раз нет: ни один продавец не сунет ювелирной вещи на осмотр в смердящие дегтем и горилкою руки Петрушек, для которых моя книжка — китайская грамота».

Хоч як і цікаві висловлює погляди Щоголів, але на цьому спинятися зараз не будемо, зауваживши тільки, що такі суперечки відтягали час видання книжки, і вийшла вона лише 1898-го року «стараннями» М. Лободовського, про бажання якого видати книжку Щоголева на свій власний кошт згадує поет в цьому ж листі до Білиловського. І, врешті, як трохи урочисто згадує акад. М. Сумцов: «30-го травня 1898-го року в Харкові стояв погожий весняний день. Соняшне проміння хвилею розливалось по вулицях і домах. В такий день відбувся сумний похорон харківського старожила — поета Якова Івановича Щоголева. В той же день на вікнах книгарень появилась в веселій весняній зеленій оправі книжка — це була «Слобожанщина»; вийшла вона на вулицю, ніби хотіла провести свого творця до місця його покій, буцім мала промовити, що «єсть бо древо надежда, яке бо посечено будет, паки процветет и леторосль его не оскудеет».

Але все таки Щоголів бачив уже видрукувану книжку, про це свідчить авторський примірник «Слобожанщини» в Харківському музеї ім. Г. Сковороди, з дуже уважними коректурними поправками, зробленими рукою поета. Лежачи, очевидно, уже в ліжку, Щоголів живо цікавився виданням і буквально смертельною рукою доводив

до кінця свою «філігранну» роботу без усяких практичних наслідків, бо книжка уже вийшла. Поправки ці зроблено за рукописним оригіналом «Слобожанщини», що переховуються в тому ж музеї ім. Сковороди, і хоч вони мають головним чином стихістичний характер, але, безперечно, зроблені доцільно і виправляють деякі незграбні вислови і недоречності в друкованому тексті. Так у віршеві «До чарівниці» в третій строфі в друкованому тексті перший рядок читаємо так:

Те ж саме, *ті* часи божевілні,
Вже покинутий їх черевик,
Ми палкі й необачно прихилні
Підняли, щоб сховати повік.

В першому рядку *ті* виправлено на *в* *ті* (ст. 47; авторське видання). Зрозуміло, що «ті» без прийменника «в» в контексті неясно в якому значінні ужито і є, очевидно, друкарською помилкою. Приклад стилістичних поправок бачимо в «Барвінковій Стінці», де провінціяльне *тепера* («Стоять, було, грізні колись запорожці, тепера німичні й старі...») змінено на — «*Тепер* і німичні й старі...» і т. д. Редактор повної збірки творів Щоголева акад. М. Сумцов не звернув уваги на ці поправки, хоч і знав цей примірник «Слобожанщини». В рукописному оригіналі, крім того, раз-у-раз потрапляємо на відмінні від друкованого тексту вислови і навіть цілі речення, на що, знов таки, не звернули уваги редактори повної збірки творів. В нашому виданні ми вносимо в текст ті одміни писаного оригіналу, що за ними виправляв видрукований текст Щоголів. Одміни оригіналу, не уведені в текст Щоголевым, занотовуємо в примітках.

Порядок віршів zachовується первісний, за винятком останнього віршу «Ангел смерти», що не попав до друкованої збірки. В оригіналі «Слобожанщини», переписаному рукою поета, останнім вміщено цього вірша. З якихось міркувань поет не вмістив його в друковану збірку.

Багато мочі і краси. Написано 1885 року, в «Слобожанщині», ст. 5.

На чужині. Написано 1883 року, в «Слобожанщині», ст. 6—7. Очевидно, вірш має автобіографічне значіння: старша його дочка померла в Криму від чахотки і, очевидно, її смерть і спричинилася до появи цього віршу. Рукописні одміни: 1 строфа, 1 ряд.— нерушима, 1 стр. 1 ряд.— ізгасанне, 4 стр. 4 ряд.— поновлюсь.

Зимній ранок. Написано 1884 року, в «Слобожанщині», ст. 7

Нива. Написано 1884 року, в «Слобожанщині», ст. 8—9, Ритмічною структурою, як і окремими мотивами, має спільні риси з відомим віршем Некрасова «Несжатая полоса». Одміни в рукопису:

1 рядок — прослав, 28 рядок — стерню? Не варт вона в полі нічого, 33 ряд. — Той чоловіком не був і не буде.

Хортиця. Написано 1884 року, надруковано уперше в «Зорі». 1887. Ч. 13—14, ст. 221—222. Рядок 20 в «Зорі» — тонче татарина. В «Слобожанщині»; ст. 9—10. Мотив належить до популярніших в українській романтичній поезії. Особливо близько до Шевченкового віршу «До Основ'яненка» (Б'ють пороги, місяць сходить).

Палати. Написано 1884 року, в «Слобожанщині», ст. 10—11.

Чернець. Написано 1884 року, в «Слобожанщині», ст. 11—13. В рукопису — ряд. 41 — края, ряд. 43 — края.

Лист. Написано 1884 року, в «Слобожанщині», ст. 14—15. Ряд. 15 — не можливо.

В степу. Уперше надруковано в «Харьковских Губернских Ведомостях» 1884 року № 113 з присвятою «Д. И. Эварницкому на память публичных лекций, (1884 г.)». Як розповідає акад. М. Ф. Сумцов «причиною цього послужили публічні лекції, що читав Дм. Ів. Еварницький в Харкові в квітні 1884 року про Запоріжжя. На останній лекції, після гучних оплесків, Срединський прилюдно подарував свою нову книжку «Флора Новороссийского Края», а Щоголів подарував лекторові свою поезію «В степу» (Твори. Ст. 107). В «Слобожанщині» (ст. 14—15) присвяту викинуто і випущено дві строфи з першого тексту. В першому варіанті після строфи 10 було: «Все кругом затихло»:

Все кругом затихло;
А на місці плака
Згряя вороняча
Хижа і велика...

а після останньої строфи:]

Цеж тебе я бачу
Щирую родину;
Бачу ж мою неньу,
Бачу Україну!

Ці цікаві рядки автор не завів, можливо, боячись «неблагонадійного» тлумачення цих рядків, особливо першої строфи. А може, вони були заборонені цензурою — цензурного примірника «Слобожанщини» ми не маємо. В Шевченковому віршеві «Думи мої, думи мої» ми находимо символ більш виразний, але ж подібний до цього уступу, і в дореволюційних виданнях рядки ці були заборонені цензурою:

Там родилась, гарцювала,
Козацкая воля,
Там шляхтою татарами
Засівала поле,

Поки не остило...
Лягла спочить... А тимчасом
Виросла могила,
А над нею орел чорний
Сторожем літає,
І про неї добрим людям
Кобзарі співають.

В рукопису — 12 ряд.— порадіє.

Ялта. Уперше надруковано 1884 року в «Южном Крае», № 4605 В «Слобожанщині», ст. 16. — 17.

Жаданне. Написано 1884 року в «Слобожанщині», ст. 17 — 18. В рукопису ряд 23 — без устанку, 28 — не вкрили.

Пряха. Написано 1884 року, в «Слобожанщині», ст. 18. Строфа 4, ряд 3 в друкованому тексті — іншу.

Дочумакувався. Написано 1884 року в «Слобожанщині», ст. 10. В рукопису — 2 стр. 1 ряд — хитаюся, 3 стр. 3 ряд.— гуля ж вона та... 6 строф. 3 ряд — що був собі я парубком, 8 стр. 2 ряд — до-
дому подався.

Травень. Видруковано уперше в «Южном Крае» 1894 року, № 4605, а потім в альманасі «Складка» за 1897 рік, ст. 4 — 5. В «Слобожанщині», ст. 20.

Ніч під Івана Купала. Написано 1885 року, в «Слобожанщині», ст. 21 — 28.

Чередничка. Написано 1885 року, в «Слобожанщині», ст. 28 — 29 8 строфа 1 ряд.— матусю.

Запорожець над конем. Написано 1885 року. Видруковано уперше в «Харьковских Губернских Ведомостях», 1884, № 256. В «Слобожанщині», ст. 29 — 30. В першому тексті одміни — ряд. 14 — Зна, що гинути, пора — після ряд. 28 іде ще :

Дівка милого любила,
Поки кращий не лучивсь, —
Ти навіки, ти без зради
З Запорожжям одруживсь.

Ряд 31 — Дорогі мої жупани.

Півень. Написано 1885 року, в «Слобожанщині», ст. 30 — 31.

Рута. Написано 1885 року, в «Слобожанщині», ст. 31 — 32.

Остання Січа. Написано 1883 року, в «Слобожанщині», ст. 32 — 33. Присвячено І. Н. Дерев'янкіну, приятелеві Щоголева в останні роки його життя. Про Дерев'янкина буде докладно сказано в 3-му, біографічному томі.

Ікона. Написано 1885 року, в «Слобожанщині» ст. 33 — 34. Поезія навіяна спогадами Щоголева з дитинства. Мотив той самий, що і в поемі Міцкевича «Пан Тадеуш», власне в першому розділі.

До дітей. Написано 1885 року, в «Слобожанщині», ст. 34 — 35. В рукопису такі одміни: 2 строфа 2 ряд. — торами, 5 стр. 3 ряд. — страждник.

Батьюшка. Написано 1885 року, в «Слобожанщині», ст. 35 — 36. Уперше видруковано в «Зорі», 1887 року, ч. 20, ст. 327, з такими одмінами: ряд. 8 — А щоб і богові і людям послужити... 19 — Бідний добуток од миру; а дерти... 26 — трвошників треба денебудь заробити 33 — Треба про тее подумать, щоб тіло... 34 — Тепле щонебудь хоч в рідкість погріло.

Не вікай. Написано 1885 року, в «Слобожанщині», ст. 37. В рукописі 5 стр. 1 ряд. — вражий жиде.

Родина. Написано 1885 року, в «Слобожанщині», ст. 37 — 39. В рукописі 7 строфа 6 ряд. — родинам, 8 строфа ряд. 4 — 5

Щоб чорне життя животом колихалось:
То в клятому пеклі розбій.

Опізнився. Написано 1885 року, в «Слобожанщині», ст. 39 — 40. До «Слобожанщини» видруковано кілька разів: 1) «Зоря», 1893, ч. 7, ст. 130 — 131, 2) «Южный Край», 1894, № 4605, 3) альманах «Складка», 1897, ст. 1 — 2.

Братерство. Написано 1885 року, в «Слобожанщині», ст. 40 — 41. В рукописі 5 строф, 3 ряд. — змеркли, 8 стр. 2 ряд. — то й пізнать горяку бідного боялись.

Літній ранок. Написано 1885 року, в «Слобожанщині», ст. 41 — 42. В рукописі 2 стр. 3 ряд. — пісня жайворонка ллеться. Вірш нагадує популярну поезію О. Фета: «Я примет к тебе с приветом».

Чабан. Написано 1885 року, в «Слобожанщині», ст. 42 — 43. Видруковано уперше в альманасі «Складка», 1897, ст. 3 — 4. Мотив розроблений в популярному вірші Генріха Гайне «Пастух», з циклу віршів «З подорожі на Гарц». Наводимо для зіставлення:

Ти король, пастушку гордий:
Твій престіл — отсей горбок,
Ясне сонце над тобою —
Щирозлотний твій вінок.

Овечки в червоних стрічках
Коло ніг твоїх лягли,
А дорадники — телята —
Гордо голови зняли.

А в кізлят придворний трупі
Кожний майстер — не актор,
А корів дзвіночки любі
І пташки — придворний хор.

Має спів свою принаду —
Так і вабить під сосну,
Шум ялиць і водоспаду
Хилить голову до сну.

А між тим приймає владу
Пан міністер — вірний пес,
Він на все вже має раду:
«Гав» та «гав» на край урєсб.

А король крізь сон лепече:
«Влада — ох! не легкий дар!
Відпочити б дома, легчий
При царівні цей тягар».

Я би голову державну
Похилив на груди їй,
Бо в очах її все царство,
В них і скарб державний мій.

В друкованому тексті 2 строфа 1 ряд виправлено Щоголевим — «груднина» на «грудину».

Барвінкова Стінка. Написано 1886 року, в «Слобожанщині», ст. 43—46. В друкованому тексті 4 строфа 2 ряд. стояло — тепера. В рукописові 7 стр. 2 ряд. — заступе — виправлено не рукою Щоголева — та вступе. 9 стр. 1 ряд. — плодюче — виправлено тою ж рукою на — родюче, 10 стр. 4 ряд. — по околіям — виправлено тою ж рукою — по околицям. 14 стр. 2 ряд. — княгиня — виправлено тою ж рукою на — грапиня. Остання строфа 2 ряд. — чутка — виправлено — на звістка. Стр. 17 ряд. 3 в друкованому тексті — коляску, виправлено Щоголевим на колясу.

«Барвінкова Стінка — теперь село Изюмского уезда Харьковской губернии, близь г. Славянска. Это предание рассказал мне 70-летний славянский обыватель Михайло Пикуль, пояснив, что он слышал его от своих деда и отца». Автор.

Грало. Написано 1886 року, в «Слобожанщині», ст. 45 — 46. В рукописі маємо і варіант, закреслений Щоголевим:

2 строфа	Ти не слухав: переборів Під ними не розбирав, — Вдарив зразу їх без жалю, Та відразу і пірвав.
----------	---

3 строфа	Може, хай тепер заграють, Як попереду? О, ні! Грало теж, та одголосу Ні в одній нема струні.
----------	---

До чарівниці. Написано 1886 року, в «Слобожанщині», ст. 46 — 47. Надруковано уперше в альманасі «Складка», 1897, -ст. 3 — 4. В тексті друкованому 4 стр. 1 ряд. стояло — ті. В первісному тексті в «Складці» згідно з рукописом було — в ті. Ряд. 27 в «Складці» — Щастя їм, як нікчемного мало...

Война. Написано 1886 року, в «Слобожанщині», ст. 47 — 49.

На полюванні. Написано 1886 року, в «Слобожанщині», ст. 49 — 52. В друкованому тексті 23 стр. 4 ряд.— пов'язочку. 1) Мошенка — речка под Ахтыркою. Вокруг неї хутора. 2) Чернечина — село под Ахтырським монастирем. 3) Журавне — село под Ахтыркою. Примітки автора.

Колодязь. Написано 1886 року, в «Слобожанщині», ст. 52—53. 7 стр. 4 ряд. в рукоп.— вдачишся, в друкованому — трапишся, що виправлено Щоголевым на — втрапишся. В друкованому тексті 6 стр. 2 ряд. було — відбиті, 8 стр. 4 ряд.— лихтарню.

Зозуля. Написано 1886 року, в «Слобожанщині», ст. 53 — 55. Ряд. 39 в друкован. тексті було — і знова, ряд. 41 — раз - по - раз.

Запорозький марш. Написано 1885 року, в «Слобожанщині», ст. 55 — 56. В друкованому тексті в стр. 11 ряд. 1 було — возьме.

Чайчині діти. Написано 1886 року, в «Слобожанщині», ст. 56 — 58. В друкованому тексті в 15 строфі 1 ряд.— ростило.

Пасічник. Написано 1886 року, в «Слобожанщині», ст. 58 — 60. В рук. остання строфа 4 ряд.— так.

Після бурі. Написано 1886 року, в «Слобожанщині», ст. 60 — 61.

Зерно. Написано 1886, в «Слобожанщині» ст. 61 — 62. В друкованому тексті 3 стр. 1 ряд. було — крите. В рук. остання строфа 4 ряд.— плодючі.

Сподівання. Написано 1886 року, в «Слобожанщині», ст. 62 — 64. В друкованому тексті в 7 стр. ряд. 1 було — вдивлятись.

Гаївки. Написано 1887 року, в «Слобожанщині», ст. 64 — 65. Вірш нагадує широко відомий вірш О. Толстого: «Где гнутся над омутом лозы». Наводимо для зіставлення текст віршу:

Где гнутся над омутом лозы,
Где летнее солнце печет,
Летают и пляшут стрекозы,
Веселый ведут хоровод:

«Дитя, подойди к нам поближе;
Тебя мы научим летать!
Дитя, подойди, подойди же,
Пока не проснулась мать!

«Под нами трепещут былинки,
Нам так хорошо и тепло,
У нас бирюзовые спинки,
А крылышки точно стекло.

«Мы песенок знаем так много.
Мы так тебя любим давно...»
Смотри, какой берег отлогий,
Какое песчаное дно!»

До молоді. Написано 1888 року, в «Слобожанщині», ст. 65 — 66.

На зрубі. Написано 1886 року, в «Слобожанщині», ст. 66 — 67.

Перша частина віршу нагадує поезію Ф. Тютчева «Дым», що написана була під вражінням від читання роману Тургенєва тої ж назви:

Здесь некогда могучий и прекрасный,
Шумел и зеленел роскошный старый лес;
Не лес, а целый мир разнообразный
Исполненный видений и чудес.

Лучи сквозили, трепетали тени,
Не умолкал в деревьях птичий гам,
Мелькали в роще быстрые олени
И ловчий рог взывал по временам...

Ніч. Написано 1888 року, в «Слобожанщині», ст. 67 — 68.

Серденько. Написано 1888 року, в «Слобожанщині», ст. 68.

В діброві. Написано 1888 року, в «Слобожанщині», ст. 68 — 69.

Престол. Написано 1888 року, в «Слобожанщині», ст. 70 — 71.

В рукописі 1 строфа 4 ряд.— покриті, в друк. тексті — обвиті, виправлено Щоголевим на — повиті.

Колядка. Написано 1888 року, в «Слобожанщині», ст. 71 — 72.
Надруковано уперше в «Зорі», 1895, ч. 2, ст. 26.

Крамар. Написано 1888 року, в «Слобожанщині», ст. 72 — 73.

Дарунок. Написано 1888 року, в «Слобожанщині», ст. 73 — 74.
Надруковано уперше в «Южном Крае», 1894, № 4605 з відмінами:
7 ряд.— І від страти довгі роки... Ряд 20 — Над долиною весна...
23 — Невиразна міч і сила... 25 — Далі слѣззи, нуда, розпач...

Колядка. Написано 1888 року, в «Слобожанщині», ст. 74 — 75.
В рукописі перша стр. 4 ряд.— горів, 2 стр. 2 ряд.— їх, 7 стр. 3 ряд.
янгеляток.

Пісня юнаків. Написано 1888 року, в «Слобожанщині», ст. 75 — 76.
Надруковано уперше в «Зорі», 1887, ч. 20, ст. 332, під назвою *Gaudeamus*
з варіантами: 3-й *Alma mater* перед нами... 11 — Слава ж тим
хто нас освітить... 12 — І пригріє і привітить... 13 — Але книжка —
теж що була... 14 — Ледяна й холодна брила... 19 — Нам хоч іскру
правди влити... 26 — Кожен винен чергу мати...

Лялька. Написано 1888 року, в «Слобожанщині», ст. 76 — 77.
Видруковано уперше в «Южном Крае», 1894, № 4605.

Зимний шлях. Написано 1888 року, в «Слобожанщині», ст. 77.

Метелик. Написано 1888 року, в «Слобожанщині», ст. 78. В популярному колись вірші Олеса «Айстри» в ритмічних і фразеологічних прикметах виразно відчувається вплив цього твору Щоголева. Наведемо для зіставлення першу строфу:

Опівночі айстри в саду розцвіли,
Умились россою, вінки одягли,
І стали рожевого ранку чекать,
І в райдугу барвів життя убирать...

Бабусина казка. Написано 1888 року, в «Слобожанщині», ст. 78—84. В рукопису 6 стр. 11 ряд.— Хоч скільки не бігай — не бігай неволі... 9 стр. 24 ряд.— Здрастуй, голубонько, здрастуй, кохана... 35 ряд — В вічі твої, моя щирая любко... 10 стр. 12 — 13 ряд:

К бісу горілку! Нехай тобі, враже,
Ваєнь і вночі ще той бенкет присниться...

12 стр. 4 ряд.— каже, 4 ряд.— ясну.

На дорогу труну. Написано 1888 року, в «Слобожанщині», ст. 84 — 85. Вірш, очевидно, написано з нагоди смерти улюбленого сина Василя, талановитого музики. В рукописі 1 стр. 4 ряд.— уламка, 7 стр. 1 ряд.— А він.

Оповідь. Написано 1888 року, в «Слобожанщині», ст. 85 — 866 стр. 1 ряд. у друкованому тексті було — горща. В рукописі 7 стр. 3 — 4 ряд.:

Взяли горща під стрілкою,
Кістки розкидали...

Суботи св. Дмитра. Написано 1888 року, в «Слобожанщині», ст. 89 — 91. Надруковано уперше без посвяти в «Зорі» 1893, ч. 22, стор. 431 потім передруковано (також без посвяти) в альманасі «Складка». 1897, ст. 5 — 7. Варіанти 31.— Гляжу: в красі і мочі літ... («Зоря», «Складка»). 36. В їх очах світить блиск надій... 40. Що їх дорогу перейма («Зоря»). 41. Нещадно смерти, рочна тінь («Зоря», «Складка»). 44. Огрядні, постаттю гінкі. В рукописі 4 стр. 1 ряд.— гляжу, 5 стр. 4 ряд.— рочна. Про В. П. Горленка, якому присвячено вірша, буде сказано в III томі.

Лоскотарочка. Написано 1889 року, в «Слобожанщині», ст. 105 — 107. Надруковано: 1) «Зоря» 1893, ч. 1, ст. 4; варіанти: 3 — Убачить клечення ламає... 19. В темне листя обертали... 2) «Южный Край» 1892, 1 червня, № 4605, варіанти: 14 — Сиротина, що ти рідна.

Листопад. Написано 1889 року, в «Слобожанщині», ст. 108 — 109. Остання строфа 4 ряд.— По літу восени...

Не чує. Написано 1889 року, в «Слобожанщині», ст. 109.

Масниця. Написано 1893 року, в «Слобожанщині», ст. 121 — 122. Уперше надруковано в «Зорі» 1893, ч. 4, стор. 63 — 64 з варіантом: 26. Бачить хуторок.

Орлячий сон. Написано 1893 року, в «Слобожанщині», ст. 122 — 123. Надруковано уперше в «Зорі» (1893, ч. 18, ст. 348) і потім без змін передруковано в «Южн. Кр.» 1894, 29 травня № 4602. Варіанти: 4. Густо виснуть круг нбого. 14. Мчуться в зеленях степів. 27. Бачить: поле всюди голе... В рукописі: 4 стр. 4 ряд.— чати. 6 стр. 3 ряд.— кров.

Над потоком. Написано 1893 року, в «Слобожанщині», ст. 124. Вперше видруковано в «Южн. Кр.», 1894, 1 червня, № 4605.

Вовкулака. Написано 1893 року, в «Слобожанщині», ст. 125 — 127. Фабула записана Изюмского уезда Харьковской губернии Алисовской волости в деревне Кантемировой, близь г. Славянска, со слов местной крест'янки. Автор.

Під великдень. Написано 1893 року, в «Слобожанщині», ст. 127 — 128. В рукописі додана ще строфа наприкінці:

І що пада недалечко
Коло їх святе яечко.
А на сході світ зорить,
Сонце плине і горить.

Жмуток. Написано 1893 року, в «Слобожанщині», ст. 129 — 130. Вперше вміщено в «Южн. Кр.», 1894, 29 травня, № 4602.

Три дороги. Написано 1894 року, в «Слобожанщині», ст. 130 — 134. Вперше надруковано в «Зорі», 1895, ч. 1, ст. 3 — 6, з варіантами: 2. Легшу дорогу по долі знайти. 8. Вибрати з трбох, що пішли по пологу... 12. Скрізб її сору трава пробивала... 14. Вогких і сйяних від рос золотих... 21. Проліски лізли скрізб корні вільшини... 26. Лізли по схилах веселих долин... 35. І величання ізроді вражали... 40. Шлях мій заслався крутою горою... 43. І, як скрізб слбози, душі говорила... 45. Думку про весну від себе жени... 65. В полі далеко високі й гучні... 72. Й шлях застилався крутою горою... 75. І, як скрізб слбози, душі говорила... 81. І я вернувся, трируччя знайшов... 88. Давить стодоли багата пашниця... 95. Вітром і холодом дуге з від його... 99. Все нам чуже тут — ізрода і люди. 102. Вмить перервався холодний мій шлях... 109. Далі по той бік ти більше не жди... 116. Краще було б нам і в мир не ходити. В рукописі: 18 стр. 4 ряд.— Жовті снопи у копицях лежали. 19 строфа. 2 ряд.— заблідій. 4 ряд.— постилався.

Лебідь. Написано 1898 року, в «Слобожанщині», ст. 142 — 143. 4 стр. 4 ряд.— слободи.

Ангел смерти. Написано 1898 року. Вірш міститься останнім в рукописі «Слобожанщині» і як, згадувалось, не увійшов в друкований текст. Його опублікував М. Лободовський в «Київській Старині» 1901 - го року. Кн. 1.

ЗМІСТ

	Стор.		Стор.
Передмова автора	7	На полюванні	57
✓ Багато мочі і краси	11	Колодязь	61
На чужині	12	Зозуля	62
Зимній ранок	13	Запорозький марш	64
Нива	14	Чайчині діти	65
✓ Хортиця	15	Пасічник	67
Палати	16	Ніч під	69
Чернець	18	Зерно	71
Лист	20	Сподівання	72
В степу	21	Гаївки	73
Ялта	22	До молодой	75
Жаданне	23	✓ На зрубі	76
✓ Пряха	24	Ніч	77
Дочумакувався	25	Серденько	78
Травень	26	В діброві	78
Ніч під Івана Купала	27	Престол	79
✓ Чередничка	35	Колядка	81
✓ Запорожець над конем	36	Крамар	81
Півень	37	Дарунок	83
Рута	38	Колядка	84
Остання Січа	39	Пісня юнаків	84
Ікона	40	Лялька	85
До дітей	41	✓ Зимній шлях	86
Батьושка	43	✓ Мстелик	87
Не врікай	44	✓ Бабусина казка	88
Родина	45	На дорогу труну	94
✓ Опізнюєся	46	Оповідь	95
Братерство	48	Вінок	96
Літній ранок	49	Лірник	97
✓ Чабан	50	Поле поорано	97
Барвінкова - Стінка	51	Суботи св. Дмитра	99
Грало	54	Озеро	101
До чарівниці	54	Климентові млини	102
Война	55	Ворожіння	107

	Стор.		Стор
Старовина	109	Над потоком	136
Захистя	110	Вовкулака	137
Сон	111	Під великдень	140
Мариво	112	Похорони	141
Споминки	115	На весні	142
Лоскотарочка	116	Жмуток	142
Бранка	118	Три дороги	144
Листопад	120	Пісня	147
Не чує	120	Чуприна	148
Кобзар	121	Останній з могікан	149
Чом не дали долі	122	Клечана неділя	150
Ніч св. Валентина	123	Гора	152
Золота бандура	124	Попіл	152
Нерозумна мати	128	Огир	154
Недорід	129	Ракита	155
Незабутня	130	Лебідь	156
Побратима	131	Ангел смерти	157
Масниця	133	Примітки	159
✓ — Орлячий сон	135		

